

Odnos fundamentalističkog i kritičkog pristupa u tumačenju Svetog pisma

Čus, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:777188>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**ODNOS FUNDAMENTALISTIČKOG I KRITIČKOG PRISTUPA U
TUMAČENJU SVETOG PISMA**

IVAN ČUS

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

DIPLOMSKI RAD

ODNOS FUNDAMENTALISTIČKOG I KRITIČKOG PRISTUPA U
TUMAČENJU SVETOG PISMA

STUDENT: IVAN ČUS

MENTOR: Doc. dr. sc. ANĐELO MALY

Zagreb, 2024.

Katolički bogoslovni fakultet – Sveučilište u Zagrebu
Catholic Faculty of Theology – University of Zagreb

IZJAVA O AUTORSTVU ISTRAŽIVAČKOGA LICENCIJATSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad *Odnos fundamentalističkog i kritičkog pristupa u tumačenju Svetog pisma* izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu, 3. rujna 2024.

(vlastoručni potpis studenta/studentice)

ODNOS FUNDAMENTALISTIČKOG I KRITIČKOG PRISTUPA U TUMAČENJU SVETOG PISMA

Sažetak

Božja objava ljudima je po rukama nadahnutih pisaca dobila svoj konkretan pisani oblik koji egzistira do današnjih dana. Pisana Božja riječ sadržana u Bibliji od neprocjenjivog je značaja za život pojedinog vjernika i život Crkve. U doticaju s Božjom riječi čovjek upoznaje Boga i može doći do spoznaje Njegove volje. Zbog mnogih okolnosti ljudske ograničenosti nije uvijek lako proniknuti sve dubine značenja sadržane u Bibliji. Zbog velike dubine i obima Božja riječ može se tumačiti na različite načine i u različitim životnim okolnostima. Tumačenja ponekad mogu otići u krivo na način da se Božja riječ koristi radi ostvarenja nekih ljudskih potreba i težnji. Takva tumačenja ne prenose autentičnost Božje poruke nego je iskrivljavaju. Učiteljstvo katoličke Crkve neprestano bdi je nad Svetim Pismom i brine o ispravnom tumačenju istog. Učiteljstvo prihvaća dosege ljudske znanosti i dopušta primjenu kritičkih znanstvenih metoda u istraživanju Biblije kako bi se Božja riječ vjerno tumačila. Jedini pristup kojemu se Crkva izričito protivi jest fundamentalistički pristup kojega u okviru ovoga rada stavljamo nasuprot općeprihvaćenoj povijesno-kritičkoj metodi.

Ključne riječi: Sveto pismo, tumačenje Biblije, fundamentalizam, povijesno-kritička metoda, analiza teksta.

THE RELATIONSHIP OF THE FUNDAMENTALIST AND CRITICAL APPROACH TO THE INTERPRETATION OF THE HOLY SCRIPTURES

Summary

Divine revelation to man was given its concrete written form through the hands of inspired writers, which exists to the modern day. The written word of God in the Bible is of immeasurable value to the life of the individual believer as well as the Church. Through an encounter with God's word, man comes to know God and can to know His will. Due to its scope and great depth, God's word can be interpreted in different ways depending on different

life circumstances. Sometimes that interpretation goes astray in order to satisfy human needs and desires, drifting away from the authentic message of God. The Magisterium of the Catholic Church constantly watches over Holy Scripture and cares for its correct interpretation. It embraces the breadth of human knowledge and the sciences, allowing the application of various methods in the study of scripture to faithfully interpret God's word. The only approach which the Church expressly opposes is the fundamentalist view, which, in this thesis, will be contrasted with the generally accepted historical-critical method.

Key words: Holy Scripture, biblical interpretation, fundamentalism, historical-critical method, text analysis.

Sadržaj

Uvod	1
1. Nužnost tumačenja Svetog pisma	3
1.1. <i>Vremenski i kulturalni odmak nastanka svetopisamskih tekstova</i>	4
1.2. <i>Jezična ograničenja</i>	5
1.3. <i>Nejasnoće i poteškoće u tekstu uslijed redakcija</i>	6
1.4. <i>Uloga egzegeze u proučavanju svetih spisa</i>	7
1.5. <i>Tumačenje Biblije ne prestaje</i>	8
2. Pripravljjanje puta znanstvenom istraživanju Biblije u Crkvi	10
2.1. <i>Providentisimus Deus</i>	11
2.2. <i>Divino afflante Spiritu</i>	13
2.3. <i>Dogmatska konstitucija Dei Verbum</i>	14
2.4. <i>Važne smjernice konstitucije Dei Verbum za tumačenje Biblije</i>	15
2.5. <i>Dokument Papinske biblijske komisije Tumačenje Biblije u Crkvi</i>	17
3. Postupci povijesno-kritičke metode u istraživanju Biblije	20
3.1. <i>Tekstualna kritika</i>	20
3.2. <i>Literarna kritika</i>	23
3.2.1. <i>Filološka analiza teksta</i>	24
3.2.2. <i>Kritika izvora</i>	26
3.3. <i>Kritika oblika</i>	27
3.3.1. <i>Književni rodovi i vrste u Bibliji</i>	28
3.3.2. <i>Životna situacija književnih vrsta (Sitz im Leben)</i>	31
3.4. <i>Kritika tradicije</i>	32
3.4.1. <i>Tradicija</i>	33
3.4.2. <i>Predaja</i>	34

3.5.	<i>Kritika redakcije</i>	34
4.	Fundamentalističko tumačenje Svetog pisma	36
4.1.	<i>Kako definirati fundamentalizam?</i>	36
4.2.	<i>Razvoj fenomena biblijskog fundamentalizma</i>	38
4.3.	<i>Pet točaka fundamentalizma</i>	42
4.4.	<i>Fundamentalističko shvaćanje nadahnuća Svetog pisma</i>	43
4.5.	<i>Fundamentalističko shvaćanje nepogrešivosti Biblije</i>	44
5.	Praktični primjer egzegeze	46
5.1.	<i>Primjer fundamentalističkog tumačenja Lk 12, 42 i Lk 16, 1-8</i>	46
5.2.	<i>Primjer povijesno-kritičke analize Lk 12, 42 i 16, 1-8</i>	47
	Zaključak	51
	Literatura	53

Uvod

Ispravno razumijevanje Svetog pisma ključno je za vjernički život. Po pisanoj riječi sadržanoj u Bibliji vjernik upoznaje Boga. Na tom tragu leži i čuvena izreka sv. Jeronima »Nepoznavanje Pisma je nepoznavanje Krista«. Kršćanima je posredstvom Biblije dano veliko blago koje je izvršilo, a i dalje vrši veliki utjecaj na cjelokupnu ljudsku kulturu.

Čitajući Bibliju osoba se može susresti sa nejasnoćama i kontradikcijama. Uviđa se da je za pravilno razumijevanje Božje riječi potrebno sagledati poruku Biblije u cijelosti i ući dublje u sam tekst kako bi tumačenje bilo autentično, odnosno kako bi tumač razumio i prenio ono što je Bog u svojoj promisli želio ljudima predati.

Postoje mnogi načini, metode i postupci koji se primjenjuju za tumačenje Biblije. Neke od tih metoda postojale su u početnim razdobljima Crkve te su ih koristili kršćanski sveti Oci u tumačenju. U našem vremenu baštinimo blago koje su nam ostavili sveti Oci, ali uz to razvile su se nove kritičke znanstvene metode koje nalaze svoju primjenu na Bibliji. One pomažu sagledati biblijski tekst iz različitih perspektiva i pružaju novo svjetlo koje otkriva nove načine tumačenja pisane Božje riječi. Katolička Crkva koristi napredak ljudske znanosti kako bi se Božja riječ vjerno prenosila i tumačila u današnjem vremenu.

Unatoč tome, unutar kršćanskih zajednica i danas postoji podijeljenost oko opravdanosti korištenja kritičkih znanstvenih metoda na biblijskom tekstu. Može se primijetiti da dotični skepticizam ne obuhvaća samo pripadnike reformiranih crkava nego se očituje i među katolicima. Najveći protivnici kritičkog istraživanja Biblije javljaju se krajem 19. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama i nazivaju se fundamentalisti. Svojim načinom razumijevanja i tumačenja Biblije opiru se modernizmu. Katolička Crkva smatra dopuštenim svaki znanstveni pristup u istraživanju Biblije, ali jedini pristup koji ocjenjuje kao opasan je fundamentalističko čitanje Svetog pisma.

U ovome radu analizirat će se odnos dva prethodno spomenuta pristupa tumačenju Svetog pisma, a to su fundamentalistički način i kritički način kod kojeg ćemo se konkretnije ograničiti na povijesno-kritičku metodu u tumačenju. U prvom poglavlju progovorit ćemo o konkretnim razlozima zašto je uopće potrebno tumačenje Svetog pisma. U drugom poglavlju razmotrit ćemo razvojni put suvremenog tumačenja Biblije u Katoličkoj Crkvi na način da

kronološki razmotrimo ključne dokumente u tom procesu. U trećem poglavlju pažnja se preusmjerava na analizu postupaka povijesno-kritičke metode u tumačenju Biblije. U četvrtom poglavlju progovorit ćemo o fundamentalizmu i fundamentalističkim principima tumačenja Biblije. U posljednjem, petom poglavlju, predstaviti ćemo sve dotad rečeno na kratkom primjeru tumačenja biblijskog teksta. Prvo ćemo iznijeti jedno fundamentalističko tumačenje, a nakon toga ćemo isti odlomak analizirati primjenom nekih postupaka povijesno-kritičke metode.

1. Nužnost tumačenja Svetog pisma

Na početku potrebno je zapitati se zašto je uopće potrebno tumačiti Sveto pismo? Zar Božja riječ nije sama po sebi dovoljno jasna čitatelju, a osobito vjerniku? Može li se doći do boljeg razumijevanja? Ukoliko da, kako?

Božja riječ nije skrivena ili tajnovita na način da bi za njezino shvaćanje bio potreban neki ezoteričan ključ koji otključava tajne. Zbog svoje ograničenosti ljudska bića nisu u stanju uvijek jasno shvatiti Božji naum. O poteškoći razumijevanja Božje promisli svjedoči i Knjiga o Jobu (11,7-9): »Možeš li dubine Božje proniknuti, dokučiti savršenstvo Svesilnoga? Od neba je više: što da učiniš? Od Šeola dublje: što da mudruješ?« Potreba tumačenja Pisma vidljiva je na kraju Evanđelja po Luki (24,27) u perikopi puta u Emaus: »Počevši tada od Mojsija i svih proroka, protumači im što u svim Pismima ima o njemu.«¹ Možda je najbolji primjer u Djelima apostolskim (8,30-31) gdje čitamo o tome kako je Filip susreo Etiopljanina koji je putovao iz Jeruzalema u Gazu i čitao iz Knjige proroka Izaije. Filip ga je upitao: »Razumiješ li što čitaš?« On je odvratio: »Kako bih mogao, ako me tko ne uputi?«²

Uvelike je pozitivna činjenica da se u svakom vremenu budi potreba za proučavanjem i tumačenjem Svetog pisma. Napretkom društvenih, socijalnih, ali i ostalih znanosti žele se iskoristiti njihova dostignuća kako bi se aktualizirala biblijska poruka u svijetu.³ Važno je imati na umu kako Sveto pismo sadrži spise koji nisu primarno bili napisani suvremenim adresatima, nego je svaki spis nastajao u svome vremenu, obilježen društvenim okolnostima, kulturom, jezikom, geografskim područjem i perspektivom život. O tome jasno svjedoči i *Dei Verbum* kada tvrdi: »Budući da je Bog u Svetom pismu govorio po ljudima na ljudski način, to tumač Svetog pisma, da bi proniknuo ono što nam je Bog htio priopćiti, mora pažljivo istraživati što su hagiografi stvarno htjeli reći i što je Bog odlučio njihovim riječima otkriti.«⁴ Postoji veliki odmak između vremena nastajanja svetopisamskih tekstova i

¹ Usp. Richard DAVIDSON, Tumačenje Biblije, u: *Biblijski pogledi*, 8 (2000.) 1-2, 69-70.

² KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ENGLLESKE I WALES, KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ŠKOTSKE, *Sveto pismo – dar Božji. Učiteljski dokument Biskupskih konferencija Engleske i Walesa i Škotske* (6. VII. 2005.), Zagreb, 2006, br. 5.

³ Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi, Govor pape Ivana Pavla II. i dokument Papinske biblijske komisije* (23. IV. 1993.), Zagreb, 2017.,31 (dalje: TBC).

⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj Objavi* (18. XI. 1965.), u: <https://cbi.bizg.hr/wp-content/uploads/2017/02/DEI-VERBUM-TEKST.pdf>, br. 12 (dalje: DV).

današnjih dana, stoga zbog svih prethodno navedenih činjenica razumijevanje tekstova u suvremenom društvu može biti otežano. Onaj tko danas tumači Sveto pismo na neki način »upada« u njega iz drukčijih životnih okolnosti te zato ima poteškoću nerazumijevanja ili krivog shvaćanja teksta.⁵

1.1. Vremenski i kulturalni odmak nastanka svetopisamskih tekstova

Velika poteškoća razumijevanja Svetog pisma nastaje zbog vremenskog (povijesnog) odmaka. Najstariji biblijski spisi stari su oko 2500 godina, a neki od događaja koje opisuju još su i stariji. Iako je Pismo pisano tako davno, ono je vječna Riječ jer se aktualizira u svakome vremenu. O vječnosti Božje riječi svjedoči dokument Papinske biblijske komisije *Tumačenje Biblije u Crkvi*: »Biblijska riječ ima svoj početak u prošlosti koja je stvarna, međutim ne samo u prošlosti. Ona dolazi također iz Božje vječnosti. Ona nas uvodi u Božju vječnost, ali ona to čini tijekom vremena koje obuhvaća prošlost, sadašnjost i budućnost.«⁶ Odmakom vremena stvara se i veliki kulturalni razmak između pisca i onoga koji pokušava tumačiti tekst. Nije lako današnjem čovjeku razumjeti »društvene običaje, različite građanske, vojne i političke institucije, različite gospodarske i tehnološke uvjete, drugačiji način razmišljanja«⁷. Pisac biblijskog teksta mogao je opisivati i isticati ideje, prakse i običaje koje je njegov suvremenik mogao lako razumjeti, ali današnji čitatelj nailazi na mnoge nejasnoće. Primjer za ovo može biti nogometna utakmica. Ako bismo išli čitati izvješće s jučerašnje nogometne utakmice mogli bismo bez velikog truda razumjeti što se dogodilo, čak i ako nismo ljubitelji sporta. S druge strane čovjek druge kulture u kojoj fenomen sportskih natjecanja nije razvijen, čak ako bi dokument bio pisan na njegovu jeziku, vjerojatno ne bi razumio gotovo ništa. Potrebno je imati na um da su i tekstovi unutar Svetog pisma nastajali u različitim vremenima tijekom povijest, stoga povijesni i kulturni odmak ne zahvaća samo suvremenog čitatelja nego i međusobno tekstove unutar Svetog pisma.⁸

Dokument *Divino afflante Spiritu* donosi: »Iz Svetih knjiga nije naime isključen ni jedan način izražavanja kojim se ljudski govor kod starih naroda, osobito Istočnjaka, služio

⁵ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, Atlanta, 1983., 14-15.

⁶ TBC, 29.

⁷ Richard DAVIDSON, *Tumačenje Biblije*, 70.

⁸ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 8-15.

u izražavanju misli, pod tim uvjetom, dakako, da upotrijebljeni načini govora ni u čemu ne budu u protivnosti s Božjom svetošću i istinom.«⁹ Bog je, služeći se ljudskim autorima, po nadahnuću Duha Svetoga ljudima objavio Sebe na način da ulazi u ograničene okolnosti čovjekova života te mu se objavio u skladu s njima na način koji je blizak i razumljiv čovjeku. Zato treba obratiti pozornost na istraživanja raznih znanstvenih disciplina koja nam mogu pomoći u boljem razumijevanju društvenih okolnosti i kulture Židovskog, ali i okolnih naroda toga vremena.

1.2. Jezična ograničenja

Druga velika poteškoća u razumijevanju biblijskog teksta jest jezična razlika između autora i današnjeg čitatelja. Poznato nam je da je Stari zavjet pisan na hebrejskom i aramejskom, a Novi zavjet na grčkom jeziku. »Čak i suvremeni Izraelci koji govore hebrejski, ili suvremeni Grci koji govore grčki uviđaju da se biblijski jezik razlikuje od suvremenog hebrejskog i grčkog.«¹⁰ Suvremeni biblijski prijevodi na narodne jezike uvelike nam pomažu da možemo pročitati tekst. *Dei Verbum* naglašava: »Crkva se materinskom zauzetošću brine da se prirede prikladni i ispravni prijevodi na različite jezike, prvenstveno iz izvornih tekstova Svetih knjiga«¹¹, ali treba imati na umu da je svaki prijevod, kako često kažu, izdaja teksta. Da bi se neki spis mogao prevesti s jednog jezika na drugi potrebno je da prevoditelj poznaje cjelokupno bogatstvo jednog jezika kao što su struktura, gramatika, specifične fraze i slično. Svaki prevoditelj kako bi preveo tekst mora već na neki način biti tumač teksta, stoga je prijevod izvornog teksta zapravo odraz prevoditeljevog osobnog razumijevanja teksta. Na tom tragu, dokument *Divino afflante Spiritu* ističe da »treba tumačiti izvorni tekst, koji – jer ga je napisao sam sveti pisac – ima veći ugled i veću vrijednost nego i najbolji stari ili novi prijevod.«¹² Stoga je važno imati na umu da se duh određenog jezika, pa prema tome i dubina biblijskog teksta nikada ne može prevesti u potpunosti. Zato je za preciznije i cjelovitije

⁹ PIO XII., *Divino afflante Spiritu. Enciklika o unaprjeđivanju studija Svetoga pisma* (30. IX. 1943.), Zagreb, 1968., 22 (dalje: DAS).

¹⁰ John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 15.

¹¹ DV, br. 22.

¹² DAS, 15.

razumijevanje potrebno tumačiti tekst na temelju njegovog izvornog jezika na kojemu je napisan.¹³

Još su crkveni oci preporučali učenje stranih jezika i upotrebu izvornog teksta u proučavanju i tumačenju Pisma. Širenjem kršćanstva Biblija je dospjela do naroda koji su donekle poznavali grčki jezik, ali sve manje hebrejski. Za vrijeme skolastike odmak od izvornih jezika Svetog pisma postao je još veći pa su se tumači gotovo isključivo služili prijevodom *Vulgate* do 16. ili 17. stoljeća kada su veliki egzegete toga vremena ponovo počeli oživljavati studiranje istočnih jezika i filologije kao pomagala za tumačenje Svetog pisma.¹⁴

1.3. Nejasnoće i poteškoće u tekstu uslijed redakcija

Nadalje, tumačenje biblijskog teksta potrebno je iz razloga što knjige koje su sadržane u kanonu nisu nastale odjednom nego su neke od njih nastajale tijekom dužeg vremenskog perioda. Tekstovi su nadopunjavani društvenim i povijesnim spoznajama kroz tradiciju u kojoj su čuvani i po kojoj su preneseni. Jedan tekst ne mora biti djelo samo jednog autora, nego u njemu mogu biti sadržane i kasnije redakcije u kojima je više osoba dalo svoj doprinos formiranju teksta. To se osobito primjećuje u proročkim knjigama Starog zavjeta gdje se kod nekih primjećuje više vrsta tekstova unutar jedne knjige, a pisani su drugačijim stilovima po kojima ih se može razlikovati.¹⁵ U prošlosti se često napisano djelo pripisivalo nekom autoru koji je bio ugledan i poznat u društvu, takav stil naziva se pseudoepigrafija, a time se željelo dati tekstu na važnosti. Uz to, postupkom pseudoepigrafije koristilo se kada se željelo naglasiti da je spis nastao u skladu s mišlju onoga koga se potpisuje kao autora zato što je tekst mogao nastati posredstvom autorova učenika ili nekoga drugoga iz njegove škole. Takav način pripisivanja bio je uvelike raširen u antičko doba, ne samo u biblijskim tekstovima nego i u filozofskim.¹⁶

Uslijed spomenutih redakcija i zbog nesavršenosti prepisivača spisa, imamo nepodudaranja i nelogičnosti u tekstovima. Tako kodeksi među sobom sadrže neke razlike u određenim redcima koje mogu utjecati na smisao i tumačenje Svetog pisma pa i na samu

¹³ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 9.

¹⁴ Usp. DAS, 14-15.

¹⁵ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 16.

¹⁶ Usp. *Isto*, 11-12.

teološku interpretaciju teksta. Sv. Augustin ističe: »Oni koji žele upoznati Božanske knjige, moraju posvetiti prvu svoju brigu ispravljanju kodeksa, tako da neispravljani ustupe mjesto ispravljenima.«¹⁷ Taj postupak zove se kritika teksta. Ona se koristila za pročišćavanje profanih dijela, ali je isto tako u velikoj mjeri poslužila da se pročiste i biblijski tekstovi kako bi došli do točnijeg, odnosno izvornog teksta Božje riječi.¹⁸

1.4. Uloga egzegeze u proučavanju svetih spisa

Za kritičko tumačenje tekstova koristi se termin »egzegeza«. Taj termin uzima se kao *terminus tehnicus* za kritičko tumačenje Biblije.¹⁹ Egzegeza se ne primjenjuje samo na tekstualne sadržaje nego i na zvučne koji su potrebni interpretacije i tumačenja. Općenito, kad god želimo razumjeti izjavu koju smo čuli ili pročitali, svjesno ili nesvjesno upadamo u postupak koji se naziva egzegeza. Riječ dolazi od grčke riječi ἐξηγήσομαι što prevodimo kao »izvesti iz«. U našem slučaju primjene na biblijskim tekstovima znači »izvesti iz teksta«, odnosno »dokučiti poruku ili značenje koje tekst u sebi želi izreći«. Koristeći se terminom egzegeza pri proučavanju Biblije, govorimo o interpretaciji odnosno tumačenju pisanog teksta.²⁰

Posebnost biblijskih tekstova jest u tome što izlaze iz klasičnih kategorija spisa jer sadrže komponentu svetosti što im daje specifičan položaj i pristup tumačenju. Kod klasičnih spisa tumači mogu imati mišljenja, a kod spisa koji se drže svetima, mišljenja postaju uvjerenja. Biblijskom tekstu može se pristupati kao i svakom drugom klasičnom tekstu, a ukoliko se njime koristi u okvirima zajednice koja ga smatra svetim spisom tada postoji poseban odnos između teksta i zajednice. Sveti spis, unutar zajednice koja ga smatra svetim, oblikuje istu onako kako se tumači unutar nje. To stvara jednu tradiciju tumačenja koja u jednu ruku može biti korisna, a s druge strane može biti i otegotna okolnost jer tradicija oblikuje i način mišljenja pa se umanjuje sposobnost apstrahiranja, odnosno kritičkog proučavanja, a kritičko proučavanje omogućava tekstu da progovara sam iz sebe. U slučajevima kada nekritički vrednovane tradicije i ideologije utječu na tumačenje biblijskih

¹⁷ DAS, 15.

¹⁸ Usp. *Isto*, 15.

¹⁹ Usp. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fF1kUBU%3D&keyword=egzegeza, (21. VI. 2024.).

²⁰ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 5.

tekstova, može doći do postupka koji je suprotan egzezezi. Taj postupak naziva se »eisegeza« i za razliku od egezeze koja svojim kritičkim metodama omogućuje da tekst progovara iz sebe samoga, eisegeza označava unošenje vlastitih ne kritičkih tumačenja, pretpostavki i mišljenja u sam tekst. Kritičko studiranje teksta stoga je nužno kako bi se došlo do tumačenja koje neće biti samo produkt određene tradicije, nego pokušaj zahvaćanja šireg i dubljeg značenja.²¹

1.5. Tumačenje Biblije ne prestaje

Biblija je tijekom povijesti uvelike bila istraživana i tumačena, ali to istraživanje nije nikada dovršeno jer svako razdoblje mora iznova na svoj način unutar svojih okolnosti pokušati shvatiti svete spise.²² Napretkom ljudskog društva rađaju se i novi doprinosi dubljem i točnijem tumačenju Svetog pisma. To se jasno vidi u načinu tumačenja svetih otaca pa sve do danas kada se upotrebljavaju nove spoznaje znanosti koje pomažu osvjetljavanju poruke Svetog pisma, a koje primjerice sveti oci nisu imali. Neprestano se zbog boljeg upoznavanja starine postavljaju nova pitanja u vezi svetopisamske poruke koja pomažu boljem razumijevanju i pravilnom tumačenju poruke Božje riječi.²³ Neka pitanja možda nikada neće dobiti potpun i savršen odgovor jer su iskustva opisana u Bibliji podosta udaljena od našeg vremena i iskustva. Tako svjedoči i *Divino afflante Spiritu* kada kaže: »Može uostalom i egzegeza, poput ostalih težih znanosti imati svoje tajne koje su našem umu nepristupačne, tako te ostaju skrivene uz sve naše napore.«²⁴

Očigledno je da postoje različita tumačenja jednog biblijskog teksta, različiti ljudi izvlače iz njih raznolika tumačenja, a čak jedan čovjek može iz teksta uvidjeti više značenja. Postavlja se pitanje ima li biblija uopće jedno intrinzično značenje? Svaki čovjek čitajući Bibliju nedjeljiv je od svojeg subjektiviteta, ako želi da mu Bog progovara po svojoj riječi. Postoji li onda tumačenje koje je pravilno i tumačenje koje je nepravilno, odnosno postoji li poruka svetog teksta koja ne podliježe relativizaciji nego je jasna i jednoznačna?²⁵

²¹ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 5-18.

²² Usp. TBC, 27.

²³ Usp. DAS, 20.

²⁴ Isto, 25.

²⁵ Usp. Edward SRI, *Biblijski kompas, jednostavan vodič za čitanje i razumijevanje Svetoga pisma*, Split, 2016., 35.

Navedenu problematiku pokušat ćemo zato u posljednjem poglavlju približiti kroz dva oprečna načina tumačenja. Prvo primjenom povijesno-kritičke metode, a zatim primjenom fundamentalističkog čitanja na istome tekstu.

2. Pripravljanje puta znanstvenom istraživanju Biblije u Crkvi

Povijesno-kritička metoda razvija se napretkom znanosti, osobito humanističkih i društvenih. Uvidjelo se da te znanosti mogu biti izrazito korisne za proučavanje i tumačenje spisa klasične književnosti. Oni koji su tragali za dubljim razumijevanjem Božje riječi pokušali su primijeniti nove znanstvene spoznaje i metode na biblijske tekstove. To je teško bilo moguće prije 15. stoljeća jer je tek tada izumljen tiskarski stroj koji je omogućio veću raširenost knjiga, a osobito je pomogao umnažanju Biblije. Teškoću su predstavljale i razne zabrane zbog opasnosti od krivovjerja, stoga čovjek u prošlosti nije mogao lako doći do Biblije kao danas, a teškoćama možemo još pribrojiti nepismenost ljudi i cijenu knjiga. Sve ove okolnosti utjecale su na to da je do Biblije mogao doći jako mali broj ljudi, a koji su joj imali pristup nisu je mogli lako razumjeti zbog nedostatka kritičkog aparata koji bi primijenili. Situacija se ponešto mijenja sredinom 18. stoljeća kada su dopuštena izdanja Biblije na narodnim jezicima koji su bili prijevodi Vulgate. Tu pripadaju i rani hrvatski prijevodi B. Kašića, M. P. Katančića, I. M. Škarića.²⁶

Vrlo bitna okolnost za početak primjene znanstvenih metoda u tumačenju Biblije bile su i kritike koje su dolazile iz raznih filozofskih pokreta 17. stoljeća. Ono je općenito bilo doba kritičkog stava prema svemu nadnaravnome i doba velikog pouzdanja u ljudski um. Kritički stavovi dovodili su u pitanje istinitost Svetoga pisma, a čak i postojanje osobe Isusa Krista. Neki su Bibliju počeli karakterizirati kao roman, a Isusa Krista kao prosvjetitelja ili etičkog idealista. Prekretnicu u takvom prosvjetiteljskom pogledu na Bibliju čini Johann Evangelist Kuhn, teolog 19. stoljeća iz Tübingena, koji je proučavajući novozavjetne tekstove došao do zaključka da evanđelisti nisu imali nakanu napisati čistu povijest Isusova života ili njegova javnog djelovanja, nego evanđeoski spisi imaju bitno teološko obilježje. On drži da u životu Isusa Krista ima povijesnog i nadpovijesnog, a ne nepovijesnog. Na to se kasnije nadovezuje i glasovita kristološka rasprava o djeljivosti ili nedjeljivosti Isusa povijesti i Krista vjere.²⁷

²⁶ Usp. Mario CIFRAK – Zvonimir Izidor HERMAN – Ante KRESINA, *Poslanje egzegeze u katoličkoj Crkvi. Od Drugoga vatikanskog sabora do danas*, Zagreb, 2008., 7.

²⁷ Usp. Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, u: *Bogoslovska smotra*, 43 (1973.) 2-3, 218-219.

U ove spomenute okolnosti ulazi i otkrivanje starog svijeta s književnom baštinom koja je utjecala na perspektivu shvaćanja okruženja u kojem nastaje Biblija. Dakako, tu je i razvitak znanstvenih povijesnih metoda koje su primijenjene na bolje upoznavanje s filologijom, a onda i tradicijom i mentalitetom u kojem su se formirali biblijski tekstovi. Nadalje, tu je i bolje upoznavanje semitskih jezika, napredak znanosti o kozmologiji, geologiji i geografiji. Kada se u obzir uzme sav prethodno spomenuti napredak i primjeni načelo interdisciplinarnosti, naizgled se čini da nastaje »jedan čvrst, naizgled neoborivi sklop«²⁸ znanstvenih pomagala koji će odgonetnuti sve tajne Svetog pisma.²⁹

2.1. *Providentissimus Deus*

U početnim razdobljima primjene znanstvenog pristupa Svetom pismu bolje su se snašli protestantski stručnjaci nego katolički. Protestanti su prihvatili nove spoznaje i dosege znanosti te ih primijenili na Bibliju. Bili su naoružani biblijskim komentarima dok se katolička Crkva držala tradicije i na taj način bila »zaskočena«. Ovo je potaklo na djelovanje papu Lava XIII. koji je želi natrag privući one koji su se odmetnuli od vjere i katoličke Crkve, a polazi od toga da obnovi crkvenu znanost. Godine 1893. izdaje encikliku *Providentissimus Deus* kojom »izražava svu tjeskobu i zabrinutost ali i optimizam koji vidi kako bi se solidnim znanstvenim pristupom Bibliji moglo doći do nepredvidivih uspjeha i do izlaza iz kriza.«³⁰ Time je prvi puta u katoličkoj Crkvi službenim dokumentom dan poticaj da se znanstvene metode primjene na proučavanje Biblije.³¹

Dokument *Providentissimus Deus* također je i prvi dokument učiteljstva koji se isključivo bavi Biblijom. Ova enciklika »odgovara na pitanja koja je postavljala racionalistička interpretacija Biblije u devetnaestom stoljeću kao i na brojna povijesna i arheološka otkrića, na napredak znanosti, na nove spoznaje s područja tekstualne kritike i komparativno istraživanje drevnih religija.«³² Enciklika poziva katoličke egzegete da steknu »istinsku znanstvenu vještinu tako da mogu nadmašiti svoje protivnike na njihovom

²⁸ Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, 219.

²⁹ Usp. *Isto*.

³⁰ *Isto*.

³¹ Usp. *Isto*, 219-220.

³² Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, Zagreb, 2005., 14.

vlastitom području.«³³ To se u prvom redu preporuča učiniti tako da znanstvenici istraže drevne jezike Istoka na kojima je pisano Sveto pismo, a zatim da istraže primjenu znanstvene kritike. Time je Crkva pokazala da se ne plaši znanstvene kritike i da je ne odbacuje, iako izražava nepovjerenje prema apriornim mišljenjima koja se pokušavaju podmetnuti kao racionalistička znanstvena.³⁴

Prva i najveća briga pape Lava XIII. bila je ispravan nauk o nadahnuću i istini Svetog pisma koje su napadali prosvjetitelji nudeći svoje naizgled opravdane i racionalne opaske. Dokument autoritativno tvrdi da »nema nikakve zablude kada sveti pisac govoreći o stvarima fizike slijedi osjetilno zapažanje, izražavajući se ili nekim prenesenim načinom ili onako kako se u ono doba obično govorilo te se i danas u svakidašnjem životu o mnogim stvarima govori, pa i među najučenijima.«³⁵ Augustin na tom tragu govori da »sveti pisci, ili još bolje Duh Božji koji je po njima govorio nije htio poučiti ljude o unutarnjem ustrojstvu vidljivih stvari jer to nije ni od kakve koristi za njihovo spasenje.«³⁶ Pismo je u cijelosti nadahnuće od Duha Božjega te se ne mogu izuzeti neki dijelovi, a zabluda se ne može pripisivati ni onda kada je »kod prepisivanja kodeksa nešto manje točno uspjelo.«³⁷ Tako je u enciklici uspostavljeno tumačenje nadahnuća Svetog pisma, koje se temelji na postojanoj vjeri Crkve da Bog, vrhovna Istina, ne može bit začetnikom zablude.³⁸

To nije prošlo bez negativnih posljedica jer su u Crkvi nastale podjele zbog tog novog pristupa. S jedne strane bili su oni koji su vjerni tradiciji i skeptični prema novostima smatrali dovoljnom tradicionalnu egzegezu. Za njih je racionalistička egzegeza bila oprečnost nadnaravi te stoga nepodudarna s Biblijom. S druge strane bili su oni koji su ostajali vjerni Crkvi i prihvaćali uvođenje znanstvenog pristupa egzegezi, ali ograničeno, na način da razlikuju prihvatljiva i neprihvatljiva tumačenja racionalističke egzegeze i teologije. Treća skupina bili su oni koji su već toliko bili pod utjecajem racionalizma da su otpadali od jedinstva s Katoličkom Crkvom i vjerom.³⁹

³³ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 14.

³⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 14-15.

³⁵ DAS, 7.

³⁶ *Isto*.

³⁷ *Isto*, 7.

³⁸ Usp. *Isto*, 7-8.

³⁹ Usp. Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, 220.

2.2. *Divino afflante Spiritu*

Pedeset godina nakon prvog dokumenta učiteljstva koji se isključivo bavi Biblijom, papa Pio XII. izdaje encikliku *Divino afflante Spiritu* koja je usmjerena prema unaprjeđenju studija Svetog pisma. Papa u uvodu ističe da je Crkva Sveto pismo »iz ruku Apostola neokaljano primila svom pomnjom čuva, od svakog krivog i naopakog tumačenja brani te ga marljivo upotrebljava u svom poslanju da dušama pribavi vječno spasenje.«⁴⁰

Papa ustvrđuje da je od enciklike *Providentissimus Deus* postignut veliki napredak u proučavanju Biblije, te da se i dalje neprestano dolazi do novih otkrića i spoznaja na arheološkom, povijesnom i ostalim znanstvenim područjima koja se onda dotiču i Biblije. Pohvaljuje ta postignuća i dapače potiče ih prema daljnjem razvijanju jer time donose korist i obogaćenje Crkvi, a prokušane metode proglašuje obveznima za sve tumače svetih tekstova.⁴¹

Neke od važnijih stvari na koje papa Pio XII. skreće pozornost su proučavanje istočnjačkih jezika na kojima su pisani izvorni sveti tekstovi, ističe zatim važnost kritike teksta koja omogućava da se iz mnoštva kodeksa i prepiski ustanovi ispravljen tekst koji bi se smatrao izvornim. U tumačenju Svetog pisma ističe važnost prepoznavanja i razlikovanja literarnog smisla i pravilnu uporabu duhovnog smisla koji ne smije biti potpuno isključen.⁴² Dalje se redom osvrće na današnje stanje egzegeze koje je obogaćeno novim spoznajama, primjerice doprinosom spoznaja iz područja povijesti i književnosti, stoga su tekstovi Postanka ili Psalama bolje osvjetljeni za tumačenje i prevođenje. Nastavlja se, nakon začetka u enciklici *Providentissimus Deus*, dublje tumačiti fenomen nadahnuća koje je sveti pisac imao pri sastavljanju teksta. Tako, zbog piščevih »pojedinih obilježja i crte njegove osobe«⁴³ koje su također autorstvom unesene u tekst, možemo otkriti obilježja njega kao osobe. To nam omogućava jasnije shvaćanje životne situacije i onoga što je sveti pisac želio izreći. Nadalje, enciklika se osvrće na važnost proučavanja književnih rodova, potrebu proučavanja starina i korištenje novih spoznaja za rješavanje poteškoća, odnosno teže razumljivih mjesta.⁴⁴

⁴⁰ DAS, 5.

⁴¹ Usp. Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, 220.

⁴² Usp. DAS, 14-19.

⁴³ *Isto*, 21.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 20-23.

Bitna povijesna okolnost u kojoj papa Pio XII. izdaje encikliku *Divino afflante Spiritu* jest Drugi svjetski rat koji je tada, 1943. godine, bio u punom jeku. Ta okolnost doprinijela je da enciklika padne u drugi plan jer su ljudi opravdano više bili zaokupljeni ratnim zbivanjima nego tumačenjem Biblije. Trebalo je proći nešto više od desetak godina kako bi učinci ove enciklike bili zapaženi.⁴⁵

2.3. Dogmatska konstitucija *Dei Verbum*

Nakon prethodno navedenih papinskih enciklika, rad na dubljem proučavanju Biblije nastavlja se sredinom 20. stoljeća putem ostvarivanja kontakata među bibličarima i njihovim povezivanjem posredstvom časopisa i kongresa. Sav taj napor omogućio je da se na Drugom vatikanskom koncilu raspravlja o Svetom pismu do te mjere da su »mnogi istakli da je taj sabor bio sabor Biblije«⁴⁶ jer sastavlja Dogmatsku konstituciju o božanskoj objavi *Dei Verbum*. Konstitucija je smjerodavni dokument kojim se potiče i daje okvir na koji način razumijevati i tumačiti objavljenu Božju riječ i usmjeriti egzegetsku djelatnost.⁴⁷

Razvojni put od izdavanja enciklike *Divino afflante Spiritu* do sastavljanja Dogmatske konstitucije *Dei Verbum* išao je tako da se nastavio napredak u spoznajama na području humanističkih znanosti. U tom razdoblju došlo se i do velikih arheoloških otkrića koja su izravno utjecala na razumijevanje Biblije, a kao najveće možemo istaknuti otkriće Kumranskih spisa, 1947. godine u špiljama nedaleko od Mrtvog mora. Ti spisi pridonijeli su prvenstveno boljem razumijevanju Starog zavjeta, ali i razumijevanju palestinsko – židovskog ambijenta novozavjetnih spisa. Nakon toga, 1964. godine, Biblijska komisija izdala je dokument »Instrukciju o povijesnosti istine Evanđelja (*Instructio de historica Evangeliorum veritate*) koja je poznata još i pod nazivom *Sancta Mater Ecclesia*.«⁴⁸ Veliki značaj te instrukcije jest to što preporuča povijesno-kritičku metodu u tumačenju i podržava kritiku oblika koja »nastoji utvrditi literarne vrste, njihove okolnosti nastanka, njihova posebna obilježja i razvoj«⁴⁹, također još »pokušava analizirati nastanak i povijest

⁴⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 19.

⁴⁶ Mario CIFRAK – Zvonimir Izidor HERMAN – Ante KRESINA, *Poslanje egzegeze u katoličkoj Crkvi. Od Drugoga vatikanskog sabora do danas*, 6.

⁴⁷ Usp. Ante KRESINA, *Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora*, 220.

⁴⁸ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 20.

⁴⁹ *Isto*, 66.

predliterarne, usmene predaje iza naših pisanih evanđelja.«⁵⁰ Instrukcija razlikuje tri faze oblikovanja predaja iz kojih nastaju Evanđelja: prva sadrži ono što je Isus iz Nazareta uistinu učinio i govorio, druga sadrži apostolsko propovijedanje Isusa, a treća sadrži djelovanje evanđelista koji sažimlju prethodno. Sve su tri faze evanđeoska predaja, a svaka od njih prilagođena je potrebama primatelja i sadrži istinu o Isusu Kristu.⁵¹

Drugi vatikanski sabor u sažetom obliku preuzima ono što je instrukcija *Sancta Mater Ecclesia* rekla o kritici oblika i ugrađuje u Dogmatsku konstituciju *Dei Verbum* u broju 19. iz koje možemo izdvojiti tumačenje: »Sveti su pisci sastavili četiri evanđelja tako da su iz mnoštva onoga što je bilo usmeno ili već i pismeno predano nešto izabrali, a nešto saželi ili s obzirom na prilike u Crkvama razvili, zadržavajući pritom oblik navještaja, ali uvijek tako da nam priopći nepatvorenu istinu o Isusu.«⁵² Tako je prvi puta spomenuta metoda kritike oblika i prihvaćeni su rezultati te metode.⁵³

2.4. Važne smjernice konstitucije *Dei Verbum* za tumačenje Biblije

Dogmatska konstitucija *Dei Verbum* usmjerila je istraživanje i tumačenje Biblije u Crkvi sve do naših dana. Moguće je iz cjelokupnog dokumenta razlučiti nekoliko velikih cjelina ili problematika bitnih za našu temu: »nadahnuće i istinitost Biblije, hermeneutski problemi, odnos između Staroga i Novoga zavjeta, problem biblijske teologije i sl.«⁵⁴ »*Dei Verbum* potvrđuje istinu vjere da su hagiografi po nadahnuću Duha Svetoga zapisali svetopisamske knjige (DV 11), ali isto tako naglašava da je Bog to što je želio priopćiti ljudima priopćio na ljudski način (DV 12) i da je za otkrivanje poruke potrebno istražiti nakanu hagiografa i smisao svetopisamskog teksta, a to se postiže pozornim proučavanjem literarnog i povijesnog konteksta svetopisamskih pisaca.«⁵⁵

Hagiograf se zato u pisanju služio uobičajenim načinima shvaćanja, izražavanja i pripovijedanja koji su bili zastupljeni u njegovo vrijeme i na prostoru gdje je djelovao. Zbog

⁵⁰ Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, Prijevod pojedinih dijelova knjige *The New Jerome Biblical Commentary*, Zagreb, 2012, 263.

⁵¹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 20-21.

⁵² DV, br. 19.

⁵³ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 21.

⁵⁴ Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, 221.

⁵⁵ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 21.

te različitosti među hagiografima Istina se »svaki put drugačije iznosi i izražava«⁵⁶, pa je moguće diferencirati različite vrste govora unutar Biblije, a tumač ima zadaću »istraživati smisao koji je hagiograf kanio izraziti i izrazio u određenim okolnostima.«⁵⁷ Iz ovoga proizlazi i postojanje različitih književnih vrsta u Bibliji. Na kraju dvanaestog poglavlja *Dei Verbum* podsjeća da »Sveto pismo treba čitati i tumačiti u istom Duhu u kojem je napisano«⁵⁸, a da bi se ispravno shvatio smisao potrebno je »gledati na sadržaj i jedinstvo cijeloga Pisma«⁵⁹.

U 13. broju konstitucije iznosi se paralela između utjelovljenja Očeve Riječi koja je nekoć postala tijelo i na taj način slična ljudima, a u Svetom pismu »Božje su riječi izražene ljudskim jezicima, postale slične ljudskom govoru.«⁶⁰ Pri tom Božjem prilagođavanju ljudima On iskazuje skrb za našu narav, ali istovremeno ne gubi ništa od svoje istine i svetosti.⁶¹

U četvrtom poglavlju *Dei Verbum* govori o odnosu Starog i Novog zavjeta. Tako brojevi 14. i 15. govore o kontinuitetu Božjeg nauma spasenja ljudskog roda koji počinje u Starom zavjetu kojemu je nadahnitelj i začetnik Bog. Blisko povezano s ovime 16. broj donosi: »Novi zavjet je u Starom skriven, a u Novom Stari otkriven«⁶².

Peto poglavlje osvrće se na Novi zavjet. Ustvrdjuje se apostolsko podrijetlo četiriju evanđelja na način da su apostoli evanđelje propovijedali po Kristovom nalogu, a kasnije su to što su propovijedali »oni sami i apostolski muževi po nadahnuću božanskoga Duha u spisima predali kao temelj vjere«⁶³. Sveti pisci sastavili su četiri evanđelja na način da su »iz mnoštva onoga što je bilo usmeno ili već pismeno predano nešto izabrali, a nešto saželi ili s obzirom na prilike u Crkvama razvili«⁶⁴, ali uvijek tako da »priopće nepatvorenu istinu o Isusu«.⁶⁵

U šestom poglavlju *Dei Verbum* potiče na prevođenje Svetog pisma, ponajviše na temelju izvornih tekstova kako bi se vjernicima omogućio prikladan i točan prijevod Svetog

⁵⁶ DV, br. 12.

⁵⁷ *Isto*.

⁵⁸ *Isto*.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ *Isto*, br. 13.

⁶¹ *Isto*.

⁶² *Isto*, br. 16.

⁶³ *Isto*, br. 18.

⁶⁴ *Isto*, br. 19.

⁶⁵ *Isto*.

pisma i lakše korištenje.⁶⁶ Egzegete i proučavatelji svete teologije »trebaju se pomno udruženih sila truditi kako bi, pod nadzorom svetoga učiteljstva, prikladnim pomoćnim sredstvima tako istraživali i izlagali božanska Pisma da što više služitelja božanske riječi uzmogne božjemu puku plodotvorno pružati hranu Pisma«⁶⁷ Dokument na kraju potiče izradu objašnjenja i bilješki zajedno s prijevodima Svetog pisma kako bi se vjernici mogli sigurno služiti.⁶⁸

2.5. Dokument Papinske biblijske komisije Tumačenje Biblije u Crkvi

Sveti papa Ivan Pavao II. na audijenciji 1993. godine u povodu obilježavanja stote obljetnice enciklike *Providentissimus Deus*, pedesete obljetnice *Divino afflante Spiritu* i istovremeno pri predavljanju dokumenta Papinske biblijske komisije o tumačenju Biblije u Crkvi progovorio je o važnosti tumačenja Biblije. Papa ističe da novi dokument odgovara na pitanje koje mu je na srcu i da je tumačenje Svetog pisma od ključne važnosti za vjeru i život Crkve. Produbljujući tu misao papa podsjeća da način tumačenja biblijskih tekstova izravno zahvaća egzistenciju pojedinca u vidu odnosa prema Bogu i bližnjemu, a posljedično tome zahvaća i život Crkve, stoga je pitanje tumačenja Biblije od životne važnosti.⁶⁹

Dok je u prijašnjim dokumentima u središtu bio nauk o nadahnuću i istini Svetog pisma te opravdanosti korištenja znanstvenog pristupa u istraživanju Biblije, ovaj dokument prvenstveno se bavi konkretnim metodama i pristupima tumačenja tekstova koji se primjenjuju u tumačenju povijesnih spisa, pa se stoga primjenjuju i na Bibliju. Povijesno-kritička metoda je u trenutku pisanja dokumenta već uvelike korištena u egzegezi te donosi mnoge plodove. Daljnjim napretkom znanstvenih spoznaja u 20. stoljeću dolazi se do novih znanstvenih metoda koje mogu biti primjenjive za dublje razumijevanje poruke žive Riječi u Svetom pismu. Spomenimo primjerice psihoanalizu i socijalni pristup koji svoju primjenu mogu naći u Bibliji. Također u Crkvi su prisutni teološki i filozofski pravci koji pak istražuju Bibliju sa svoje specifične točke gledišta. Ovdje možemo spomenuti feministički i oslobodilački pristup. Svaka od metoda u sebi sadrži pozitivne mogućnosti, ali i opasnosti,

⁶⁶ *DV*, br. 22.

⁶⁷ *Isto*, br. 23.

⁶⁸ *Isto*, br. 25.

⁶⁹ *Usp. TBC*, 7-8.

ponajviše u tome da se apsolutizira ljudska dimenzija Riječi i na taj način ograniči li isključivo veliko bogatstvo i širinu Božje riječi koja je djelotvorna u svakom vremenu.⁷⁰

Povijesno-kritička metoda dobiva određene prigovore koji se koncentriraju na činjenicu da nije dovoljna gledajući s područja vjere jer se temelji na dijakronijskome proučavanju razvoja tekstova i tradicija, a zanemaruje se značenje Božje riječi u kontekstu današnjeg vremena. Zato se neki zalažu za sinkrono tumačenje tekstova na način da u njima traže odgovore na aktualna pitanja iz suvremene točke gledišta, što će reći iz današnje kulture, jezika, mentaliteta i slično. Iz takvog sinkronog načina proučavanja Biblije proizlaze prethodno spomenuti postupci koji su utemeljeni na psihoanalizi, filozofiji, sociologiji politici i drugima. Kod nekih teologa takvo mnoštvo metoda i postupaka ukazuje na bogatstvo tumačenja Biblije, dok kod drugih izaziva pomutnju.⁷¹

Dokument uviđa da znanstveni pristup često može ostati »sterilan« u pogledu napretka kršćanskog života te da može otežati vjerniku pristup Božjoj riječi iz razloga što se bilo kakva interpretacija teksta smatra problematičnom. Dobiva se dojam da je tumačenje Božje riječi delikatan zadatak namijenjen samo odabranim stručnjacima unutar Crkve jer su svi ostali u velikoj opasnosti od zablude tumačenja, krivovjerja, hereze i ostalog. Dokument se naprotiv zalaže protiv takvog mentaliteta, ali i dalje zastupa strpljivi trud znanstvene egzegeze. Ne isključuje se niti duhovno čitanje Biblije, koje doduše ima svoje opasnosti zbog velikog subjektivizma, pa pri tome uvijek treba biti pozoran da tumačenje ne zaluta u fundamentalizam. To je jedini pristup koji dokument jasno prokazuje kao ne prihvatljiv.⁷²

Ukratko, dokument se sastoji od četiri djela koji obuhvaćaju sljedeće teme:⁷³

1. donosi kratki opis različitih metoda i pristupa ukazujući na njihove mogućnosti i njihova ograničenja;
2. ispituje neka pitanja hermeneutičke naravi;
3. razmatra aspekte koji su karakteristični za katoličku interpretaciju Biblije i njen odnos prema drugim teološkim disciplinama;
4. razmatra konačno, mjesto koje interpretacija Biblije zauzima u životu Crkve.

⁷⁰ Usp. TBC, 27-29.

⁷¹ Usp. *Isto*, 33.

⁷² Usp. *Isto*, 34-35.

⁷³ *Isto*, 36.

U ovome radu konkretnije se osvrćemo na povijesno-kritičku metodu u istraživanju Biblije. Važno je još spomenuti da dokument obrazlaže razliku između metode i pristupa. Metoda je skup znanstvenih postupaka koji se koriste za tumačenje teksta, a pristup je usmjeren istraživanju teksta polazeći od posebnog gledišta.⁷⁴ Dokument, vezano za uporabu povijesno-kritičke metode u tumačenju Biblije izjavljuje: »povijesno-kritička metoda nužna je za znanstveno istraživanje značenja drevnih tekstova. Budući da su Sveto pismo, ukoliko je Riječ Božja u ljudskom jeziku, sastavili ljudski pisci u svim njegovim različitim dijelovima u svim njegovim izvorima, za ispravno shvaćanje Pisma ne samo da je dopuštena upotreba te metodologije nego se ona i zahtjeva.«⁷⁵

⁷⁴ Usp. TBC, 36.

⁷⁵ *Isto*, 37.

3. Postupci povijesno-kritičke metode u istraživanju Biblije

Važno je na početku spomenuti da ćemo se u okviru ovoga rada baviti dijakronijskom povijesno-kritičkom metodom, kako je predstavljena u dokumentu *Tumačenje Biblije u Crkvi*. Sastavni dijelovi te metode su: tekstualna kritika, literarna kritika, kritika oblika i kritika redakcije, a progovorit ćemo i o kritici tradicije.

3.1. Tekstualna kritika

Pri tumačenju biblijskog teksta, često se nailazi na razlike u tekstu ukoliko pred sobom imamo različite prijevode, čak i prijevode na istom jeziku. Istražujući rane rukopise biblijskih spisa mogu se naći odstupanja u samim riječima u rečenici zbog kojih bi tumačenje teksta moglo poprimiti drugačiji obzor.⁷⁶

Kako bi se doskočilo tom problemu, u istraživanju biblijskih tekstova primjenjuje se znanstvena metoda koju nazivamo tekstualna kritika. Ona zauzima prvo mjesto među postupcima povijesno-kritičke metode jer je nužna pretpostavka svakog drugog znanstvenog istraživanja teksta. Ključna zadaća kritike teksta je utvrditi biblijski tekst najbliži izvorniku, odnosno utvrditi ono što se naziva *textus receptus*.⁷⁷ »Tekstualna kritika Novog zavjeta bila je u stanju da se razvije kao znanstvena disciplina tek od 1800. godine pa nadalje, nakon što se odvojila od *Textus receptus*«⁷⁸. Taj postupak utvrđivanja izvornog teksta pojavljuje se kao nužnost, jer do danas ne posjedujemo autografe, autentične rukopise Biblije za koje bismo mogli tvrditi da je izvoran tekst. Danas posjedujemo tisuće otkrivenih rukopisa na izvornim jezicima, koji se u mnogome podudaraju, ali sadrže i određene razlike. Bibličar Gerhard Hasel napominje: »Stoljećima su se biblijske knjige prepisivale rukom, ili na lako uništivoj koži ili pak na papirusu podrijetlom iz Egipta. Ovaj način prepisivanja održao se sve do otkrića tiskarskog stroja«⁷⁹. Osim rukopisa na izvornim jezicima posjedujemo i rane prijevode na druge jezike koji su također značajni u procesu rekonstrukcije izvornog teksta.⁸⁰

⁷⁶ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 33-34.

⁷⁷ Usp. Tomislav VUK, Povijesno-kritička metoda u biblijskoj egzegezi. Razmišljanje o aktualnoj situaciji, posebno s obzirom na Stari zavjet, u: *Bogoslovska smotra*, 64 (1994.) 1-4, 263.

⁷⁸ TBC, 37.

⁷⁹ Gerhard HASEL, Biblijski tekst, prijevodi i razumijevanje, u: *Biblijski pogledi*, 2 (1994.) 2, 114.

⁸⁰ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 54.

Postavlja se pitanje kako su varijacije među rukopisima nastale. Nemamo sačuvane izvorne prve rukopise, pa čak ni prve prepiske izvornih tekstova, nego rukopise koji nastaju stoljećima nakon autografa. Stoga postoji vremenski razmak između izvornog hagiografa teksta i onoga tko je napravio prijepis, a u tom periodu nastaju i naknadne redakcije tekstova koje su utjecale na spomenutu problematiku. Oko 3. st. pr. Kr., Stari zavjet koji je bio zapisan na hebrejskom počinje se prevoditi na grčki jezik, a kasnije i na sirijski i latinski. Također i Novi zavjet ubrzo nakon što je bio zapisan na grčkom preveden je na sirijski, latinski i koptski jezik. Uslijed tog prevođenja na druge jezike javlja se mnoštvo razlika u tekstu. Jedan od razloga nastajanja razlika jest u tome što su autori često primjenjivali citiranje iz vlastitog pamćenja. Određene razlike nastaju zbog namjernih ili nenamjernih zahvata prepisivača.⁸¹

Nenamjerne pogreške u prepisivanju nastajale su zbog krivog čitanja ili slušanja teksta. Da bi se spisi brže umnažali, jedna je osoba čitala na glas, dok su prepisivači istovremeno pisali i pri tome su mogli krivo čuti neku riječ ili je čitač mogao krivo pročitati, pa bi tekst ostao tako zapisan. Ako je prepisivač prepisivao sam, mogle su nastajati pogreške zbog umora koje su kao takve ostale ugrađene u tekst. Tu su i druge jednostavne pogreške koje su se javljale nesvjesno, zbog ograničavajućih ljudskih faktora, kao primjerice: slučajno preskakanje retka ili dvostruko upisivanje istih riječi ili redaka, pravopisne pogreške, zamjena poretka slova u riječi, zamjena poretka riječi u rečenici, ponekad su se na marginu zapisivale riječi koje je onda prepisivač nehotice ili zabunom unio u svoj rukopis kao dio teksta.⁸² Navedene greške u prepisivanju nazivaju se ortografske pogreške i vjerojatno su se pojavljivale već u samim počecima prepisivanja spisa. Uvriježeno je mišljenje da ove pogreške ne utječu negativno na doktrinarni sadržaj Biblije.⁸³

Namjerne izmjene u tekstu nastajale su svjesno zbog želje prepisivača da ispravi gramatičke ili pravopisne greške rukopisa kojega je prepisivao, bez obzira jeli se prethodno uvjerio postoji li stvarno pogreška. Prepisivač je ponekad smatrao neke dijelove teksta doktrinarno upitnima, pa je svojim zahvatom želio to ispraviti. Takvi zahvati prepisivača doprinijeli su povećanju razlika među tekstovima.⁸⁴

⁸¹ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 34-35.

⁸² Usp. *Isto*, 35.

⁸³ Usp. Gerhard HASEL, *Biblijski tekst, prijevodi i razumijevanje*, 115.

⁸⁴ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 36.

Tekstualna kritika u otkrivanju najizvornijeg teksta koristi se znanstvenim radnjama. Prije svega pregledavaju se najbolji i najstariji rukopisi koji su dostupni u ovome trenutku povijesti. Kažemo u ovome trenutku zato što znanstvenici dolaze, i dolazit će, do novih arheoloških spoznaja i otkrića spisa koji pomažu u boljem razumijevanju nastanka tekstova. Metoda uzima u obzir i drevne prijevode kao što su primjerice *Septuaginta* (LXX) koja je prijevod Starog zavjeta na grčki jezik ili *Vulgata* koja je prijevod Biblije na latinski. Osim toga metoda koristi i patristička djela u kojima se nalaze svetopisamski citati. Potonja dva izvora koje metoda uzima u obzir, rani prijevodi i patristički spisi, važni su za metodu zato što oni u sebi sadrže fragmente tekstova koji mogu biti stariji od najstarijih dostupnih rukopisa.⁸⁵

Iz prethodnoga mogu se razlučiti četiri vrste tekstualnih varijanti biblijskog teksta:⁸⁶

- 1) varijante među rukopisima na izvornim jezicima;
- 2) varijante među rukopisima ranih prijevoda;
- 3) varijante među drevnim rukopisima izvornih jezika i rukopisima ranih prijevoda;
- 4) varijante u citatima ranokršćanskih i onovremenih židovskih spisa.

Cilj tekstualne kritike je utvrditi najizvorniji oblik teksta. Postoje dvije vrste kriterija koje valja slijediti u tom procesu, a to su unutarnji i vanjski. Unutarnji kriteriji proizlaze iz samoga teksta, a u njih ubrajamo:⁸⁷

- 1) »teže čitanje ima prednost pred lakšim čitanjem«⁸⁸. To pravilo proizlazi iz činjenice da je prepisivač teksta želio radije pojednostaviti tekst negoli stvoriti poteškoće za razumijevanje;
- 2) »kraće čitanje ima prednost pred dužim čitanjem«⁸⁹. To pravilo proizlazi iz činjenice da su prepisivači imali tendenciju proširiti tekst radije nego reducirati ga;
- 3) »u slučaju paralelnih tekstova ono čitanje koje se razlikuje od paralelnog teksta ima prednost u odnosu na tekst koji se podudara s paralelnim mjestom«⁹⁰;
- 4) »izvoran je onaj tekstualni oblik koji tumači porijeklo drugih tekstualnih varijanti«⁹¹.

⁸⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 54.

⁸⁶ *Isto*, 55.

⁸⁷ Usp. *Isto*, 55.

⁸⁸ Lat. »Lectio difficilior praestat facili«.

⁸⁹ Lat. »Lectio brevior praestat longiori«.

⁹⁰ Lat. »Lectio difformis a loco parallelo praestat conformi«.

⁹¹ Lat. »Illa est genuina lectio, quae ceterarum originem explicat«.

Unutarnja kritika također za svoje potrebe uzima u obzir spoznaje o tekstu koje donosi literarna kritika, kao što su: stil pisanja, korišteni vokabular, literarni kontekst. Primjerice, ukoliko na određenom mjestu unutar rukopisa tekst odskače od uobičajenog autorovog stila ili vokabulara, tada se može pretpostaviti da se u tom djelu nalazi ono što možda nije bilo u izvorniku. Ili ako se određeni dio ne uklapa u literarni kontekst šireg dokumenta, tada se povećava vjerojatnost da je izvorni spis time nadograđivan.⁹²

Nakon što smo nabrojali unutarnje kriterije prosudbe najizvornijeg oblika teksta, prelazimo na vanjske kriterije. U njih ubrajamo činjenice o tekstu koje ne proizlaze iz samoga teksta, a opće pravilo za prosuđivanje izvornosti teksta glasi; »što je tekst stariji, to je veća vjerojatnost da je autentičan«. Vanjski kriteriji prosudbe su:⁹³

- 1) Vrijeme nastanka rukopisa (važno utvrditi za prethodno navedeno opće pravilo);
- 2) Geografska rasprostranjenost korištenja konkretnog rukopisa (u koliko je ista varijanta teksta korištena na različitim područjima tada je vjerojatnost izvornosti veća);
- 3) Proces nastanka i međuodnos različitih skupina rukopisa (tekstualni kritičari su podijelili rukopise u skupine prema sličnosti odnosno podudarnosti na temelju stila pisanja ili materijalu na kojem je pisano, određene skupine imaju veću vjerodostojnost od drugih).

Sve prethodno navedene činjenice o tekstu koje spoznajemo primjenom tekstualne kritike trebaju se vagati, a ne prebrojavati. Postoje činjenice na temelju kojih možemo isključiti tekst iz okvira izvornosti, ali postoje i one činjenice koje ne isključuju iz tog okvira, ali im se vrijednost odvaguje. Varijante tekstova tako se stupnjevanju kao manje ili veće vjerojatnosti istovjetnosti s izvornim tekstom.⁹⁴

3.2. *Literarna kritika*

Suvremena znanstvena primjena metode literarne kritike počela je u 17. stoljeću, a značajna osoba u tom početku jest Richard Simon koji je istražujući biblijski tekst otkrio »ponavljanja,

⁹² Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 39.

⁹³ Usp. *Isto*.

⁹⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 55.

neslaganja u sadržaju i razlike u stilu uočljive u Pentateuhu»⁹⁵ Iz tih razloga bila mu je upitna premisa koja zagovara da je Mojsije jedini autor Pentateuha, kako se do tada smatralo. Nakon Simona, u 18. stoljeću Jean Astruc nudi objašnjenje ove problematike te zastupa da se je Mojsije koristio različitim izvorima pri sastavljanju Knjige Postanka. Astruc uočava da »promjena božanskog imena u knjizi Postanka ukazuje na dvije različite tradicije koje su korištene kao izvor.«⁹⁶ U vremenima nakon toga, biblijski kritičari sve su više osporavali premisu da je Mojsije uopće autor Pentateuha jer rezultati literarne kritike ukazuju na unutarnju nekoherentnost teksta i različitost stilova.⁹⁷

Na tom tragu može se ustvrditi da je na početku literarna kritika uglavnom bila poistovjećivana s kritikom izvora, odnosno, služila da se unutar teksta razlikuju izvori od kojih je tekst sastavljen. Posredstvom takvog načina promišljanja došlo se do postavljanja čuvene hipoteze J. Wellhausena⁹⁸ o četiri dokumenta: Jahvista, Elohista, Deuteronomista i svećeničkog pisca, od kojih je ovaj posljednji smatran posljednjim redaktorom. Sličnu hipotezu koja se temelji na teoriji više izvora imamo i u sastavljanju sinoptičkih evanđelja. Naime, ta hipoteza zastupa da su Lukino i Matejevo evanđelje sastavljeni od dva izvora, prvi je Evanđelje po Marku, a drugi je izvor hipotetski nazvan *Quelle*, što znači »izvor«, a sadrži zbirku Isusovih izreka.⁹⁹

3.2.1. Filološka analiza teksta

Dok se tekstualna kritika bavi otkrivanjem autentičnih riječi u tekstu, literarna kritika analizira tekst kroz prizmu filoloških datosti.¹⁰⁰ U okviru primjene literarne kritike na biblijske tekstove govorimo prije svega o morfologiji i sintaksi te semantičkoj analizi koje su ključne za filološku obradu teksta. Na temelju rezultata te analize može se utvrditi postojanje unutarnje koherentnosti teksta. Ako se ispostavi manjak koherentnosti tada se otvara mogućnost da je određeni tekst bio podlozan redakciji ili kompilaciji. Nakon što se utvrdi nekoherentnost teksta primjenjuje kritika izvora koja služi za daljnju identifikaciju

⁹⁵ TBC, 38.

⁹⁶ Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, 220.

⁹⁷ Usp. TBC, 37-38.

⁹⁸ Usp. Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, 227.

⁹⁹ Usp. TBC, 38.

¹⁰⁰ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 59.

izvora od kojih je dotični tekst sastavljen. Literarna analiza bavi se i utvrđivanjem početka i kraja velikih i manjih tekstualni cjelina unutar teksta.¹⁰¹

Morfologija dolazi od grčke riječi *morphé* koja znači »oblik« i riječi *logós* koja znači »riječ«.¹⁰² Morfem za razliku od fonema ima značenje jer je on »temeljni dio gramatike u kojem se proučavaju najmanje jezične jedinice kojima je pridruženo značenje (tj. morfemi) i oblici pojedinih promjenljivih riječi. Kako oblici riječi služe za to da se riječima pridruže gramatička (kategorijalna) značenja, u morfologiji se proučavaju i gramatičke kategorije oblika riječi i načini njihova izražavanja. Takve su kategorije npr. kod imenskih riječi rod, broj ili padež, a kod glagolskih riječi vrijeme, način, lice ili glagolski vid.«¹⁰³

Sintaksa potječe od grčke riječi *śyntaxis* što znači »red, slaganje, uređivanje«. Sintaksa je dio gramatike u kojemu se proučavaju odnosi među jedinicama u nizu, tj. odnosi među riječima i njihovim oblicima, odnosi između spojeva riječi, odnosi među riječima u složenoj rečenici te odnosi među rečenicama u tekstu.¹⁰⁴

Morfološko-sintaksnom analizom dobiva se uvid u gramatičku kompoziciju teksta. Ona ispituje riječi u njihovim samostalnim značenjima koje nam je važno i koje se može provjeriti etimološkom analizom. Kada se riječi u rečenici oplemene određenim prefiksalskim i sufiksalskim morfemima i primjeni se određena sintaksa, ciljani poredak riječi u rečenici, tada se mijenja i kontekst koje te rečenice žele prenijeti. Polazište je premisa da je autor ciljano koristio gramatičke oblike kako bi izrekao željenu misao, na taj način unutar teksta prenosi se specifična ideja na koju je važno obratiti pozornost.¹⁰⁵

Kada se tekst podvrgne analizi korištenih riječi tada se mogu utvrditi specifičnosti koje sadrži. Svaki autor/pisac koristi određeni rječnik kojim se služi u svom pisanju i po tome se može razlikovati od drugih autora obrađujući istu tematiku. Stoga, filološkom analizom teksta možemo doći do stila koji je specifičan za određenog autora. Primjer toga je Ivanovo evanđelje koje »upotrebljava samo 1000 različitih grčkih riječi od ukupno oko 19 .000 riječi ovog evanđelja«¹⁰⁶ Specifičnost autora vidi se po povećanoj učestalosti nekih ključnih

¹⁰¹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 57.

¹⁰² Usp. Josip SILIĆ - Ivo PRANJKOVIĆ, *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb, 2007., 37.

¹⁰³ <https://enciklopedija.hr/clanak/morfologija>, (25.VI.2024).

¹⁰⁴ Usp. Josip SILIĆ - Ivo PRANJKOVIĆ, *Gramatika hrvatskog jezika*, 184.

¹⁰⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 58.

¹⁰⁶ *Isto*.

termina u tekstu koje ukazuju na teološki naglasak koji zaokuplja autora. Takva analiza postavlja temelj za dijakronu analizu tradicije i redakcije.¹⁰⁷

Prethodno spomenuta analiza koncentrirala se na korištene riječi, a daljnja gramatička analiza uzima u obzir vrstu i oblik riječi. Vrste riječi su: imenice, članovi, zamjenice, glagoli, pridjevi, prilozi, prijedlozi itd. Posebno treba obratiti pozornost na sljedeće oblike: kod članova na određenost ili neodređenost, kod glagola na glagolsko vrijeme, zapovjedne načine glagola (imperativ), izmjena vremena aorist-imperfekt, uporabu »teološkog pasiva«. Ovo su samo neki od oblika na koje je važno obratiti pozornost. Tekstovi koji sadrže veliki broj imperativa ukazuju da se najčešće radi o zakonodavnim tekstovima, a primjer za to su Levitski zakonik i Knjiga Ponovljenog zakona. Kada u tekstu postoji veliki broj zamjenica to ukazuje da se radi o pitanju komunikacije i često se koristi u poslanicama.¹⁰⁸

3.2.2. Kritika izvora

O postojanju kompilacije izvora unutar Biblije imamo svjedočanstvo na samom početku Evanđelja po Luki: »Kad već mnogi poduzeše sastaviti izvješće o događajima koji se ispuniše među nama«. ¹⁰⁹ Autor ovoga evanđelja govori da su mnogi već prije njega poduzeli sastaviti izvješća. To nam ukazuje na postojanje mnogih izvještaja o događajima vezanim za Isusa Krista prije sastavljanja dotičnog evanđelja. Grčki tekst možda još jasnije ukazuje na to: »Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων«. ¹¹⁰ Izraz ἀνατάξασθαι je glagol u grčkome vremenu aoristu, a u takvom obliku pojavljuje se samo jednom i to ovdje u Lk 1,1, a dolazi od glagola ἀνατάσσομαι i može se prevesti kao »urediti, srediti, sastaviti i napisati«, što ukazuje na postojanja već napisanih izvora prije samih kanonskih evanđelja.¹¹¹

Literarna kritika tradicionalno je u biblijskom istraživanju bila primarno vezana za proučavanje izvora koji su bliski tekstu ili iz kojih je tekst nastao jer su bibličari uočavali poteškoće u čitanju, odnosno nekoherentnost unutar teksta. Izolacija različitih dokumenata

¹⁰⁷ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 58.

¹⁰⁸ Usp. *Isto*.

¹⁰⁹ <https://biblija.ks.hr/evandjelje-po-luki/1>, (15. VII. 2024).

¹¹⁰ Prijevod: »Kad već mnogi poduzeše sastaviti izvješće o događajima koji se ispuniše među nama«.

¹¹¹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Grčko – hrvatski rječnik Novoga zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, Zagreb, 2016., 24.

unutar cjelina rodilo je kritiku izvora. Postupak izolacije ili razdvajanja tih dokumenata, analiza njihovog sadržaja i karakteristika te stavljanje u međuodnos naposljetku je nazvano literarna kritika.¹¹²

Nakon što se tekstualna kritika opredijelila za verziju teksta koji smatra najautentičnijim i zatim filološka analiza utvrdila razinu kohezije i homogenosti teksta, tada se egzegeta može pitati »je li odlomak jedinstvena cjelina, djelo jednog autora ili je sastavljena od više cjelina koje su naknadno dodavane tekstualnoj cjelini?«¹¹³ Neki od faktora koji ukazuju na korištenje i umetanje ranijih izvora, a također služe i za razgraničavanje i izdvajanje tih dijelova su sljedeći:¹¹⁴

- 1) promjene u stilu;
- 2) promjene u rječniku;
- 3) prekid u kontinuitetu misli ili izlaganja;
- 4) prisutnost sekundarnog povezivanja i veznih izričaja;
- 5) promjene u teološki i drugim stavovima;
- 6) ponavljanja;
- 7) jasno razgraničene i izdvojene manje cjeline;
- 8) kronološke činjenice i druge nedosljednosti.

Dokument *Tumačenje Biblije u Crkvi* predbacuje kritici izvora da se, u želji da utvrdi kronologiju biblijskih tekstova, »ograničila na zadaću cijepanja i rastavljanja teksta kako bi identificirala različite izvore. Ona nije posvećivala dovoljno pozornosti konačnom obliku biblijskog teksta i poruci koju je tekst priopćavao u stanju u kojem je trenutno egzistirao.«¹¹⁵ Ovdje dokument želi skrenuti pozornost na to da se ne smije tako olako odbaciti i obezvrijediti doprinos prvih redaktora biblijskih spisa.¹¹⁶

3.3. *Kritika oblika*

¹¹² Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 73.

¹¹³ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 62.

¹¹⁴ *Isto*.

¹¹⁵ TBC, 38-39.

¹¹⁶ Usp. *Isto*.

Literarna kritika se nakon primjene i dobivenih rezultata kritike izvora, počela zatvarati u tu metodu, ali su neki egzegeti počeli shvaćati manjkavosti i jalovost »wellhausenizma«¹¹⁷ za biblijska istraživanja. U tom periodu, krajem 19. stoljeća, Herman Gunkel nastojao je ne ograničiti se samo na dotadašnju metodu literarne kritike (filologiju i izvore), nego je zagovarao istraživanje povijesti predliterarnih i usmenih tradicija koje su vezane za tekst, a to će biti obrađeno u kritici tradicije.¹¹⁸ Suvremena povijesno-kritička metoda istražuje povijest oblika (*Formgeschichte*) jednim dijelom u okviru analize književnih rodova i vrste, a drugim djelom u okviru istraživanja kritike tradicije.¹¹⁹ U kritici oblika Gunkel je važan jer je »nastojao definirati književnu vrstu svakog odlomka (npr. da li je legenda ili himan) i njegovu životnu situaciju ili »Sitz im Leben« (npr. pravna situacija ili liturgijska).«¹²⁰

3.3.1. Književni rodovi i vrste u Bibliji

U svakodnevnim razgovorima ili čitanju knjiga, članaka i ostalih tiskovina, moguće je na temelju iskustva prepoznati odnos između sadržaja i forme određene informacije. Primjer može biti novinski članak koji sadrži određene informacije, a u blizini sadrži i oglas za prodaju nekretnine. Opis nekretnine u tom oglasu iznosi se na specifičan način, jer se radi o oglasu, nego što bi to bio opis u kupoprodajnome ugovoru. Forma prvoga je bio oglas koji treba privući kupca, a forma drugoga je pravni opis koji opisuje što se točno prodaje. Potrebno je imati na umu da se kod oglasa želi privući kupac pa se podrazumijeva korištenje hiperbole u opisu stvari, dok s druge strane kupoprodajni ugovor sadrži drukčiji stil izražavanja u opisu iste stvari.¹²¹

Čitajući Bibliju moguće je uočiti postojanje različitih odnosa sadržaja i forme. To nam ukazuje da je Biblija »kada je promatramo književno, zbirka raznoliko pisanih djela, u dugom razdoblju od 14 stoljeća. Sva su djela sastavljena u religiozno poučnom nadahnuću. Iako su literarno stilizirana, autori nisu vodili veliku brigu o ujednačenu stilu i rodovskom jedinstvu.«¹²² Rodovi i vrste prepoznaju se i razlikuju prema zakonitostima koje

¹¹⁷ Usp. Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, 233.

¹¹⁸ Usp. *Isto*.

¹¹⁹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 67.

¹²⁰ TBC, 39.

¹²¹ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 84.

¹²² Drago ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u Bibliji, u: *Vrhbosnensia*, 11 (2007.) 2, 247.

karakteriziraju svaki od književnih oblik. Cijela jedna biblijska knjiga u sebi može sadržavati određeni književni rod ili vrstu. Primjer za to je Pjesma nad pjesmama koja ima oblik lirske poezije. Nasuprot tomu, unutar jedne knjige može postojati više različitih izričaja pa stoga možemo reći da je knjiga sastavljena od različitih književnih rodova i vrsta. Primjer za to imamo u Knjizi Postanka u kojoj imamo rodoslovlja, opise pojedinih likova, opise čuda i ostale opise.¹²³

Biblija je literarno oblikovana različitim stilovima i satkana od mnoštva manjih jedinica tako da nije lako u njoj razlikovati pojedine rodove i vrste. Pri tome postoje oblici koji su izvorno biblijski, a naravno postoje i oni koji su bili specifični za vrijeme, jezik i kulturu u kojoj je Biblija nastajala. Druga poteškoća u klasificiranju rodova, vrsta i podvrsta je ta što teorija književnosti općenito nema čvrstih i dorečenih načela koja bi jasno razgraničavala složene mješovite biblijske literarne strukture. Treća poteškoća je što su neki biblijski spisi stariji od najstarijih antičkih tekstova koji tematiziraju književne forme.¹²⁴

Zbog navedenih poteškoća, dioba biblijskih knjiga se tradicionalno u židovstvu obilježavala tematsko-stilski ili žanrovski, a ne literarno-rodovski. Time se izražava više predmetna nego literarna narav biblijskih spisa. Stoga su na predmetnom postojale tri osnovne skupine: Zakon, Proroci i Spisi. Tradicionalno tekstovi Novog zavjeta također se dijele u tri žanra: Povijesni, Poslanički, Proročki. Iako navedene podjele nisu literarno tipične, one su u skladu sa stilskim i sadržajnim posebnostima refleksivnog načina pisanja poučno-religioznih poruka.¹²⁵

3.3.1.1. Književni rod

Kada govorimo o književnom rodu, govorimo o onome za što se u internacionalnoj egzegetskoj uporabi koristi tehnički izričaj na njemačkome »*Die Gattung*«. Književni rod označava formalne elemente koji su karakteristični za bilo koju, opću književnu vrstu, primjerice poslanicu, govor ili opis čuda.¹²⁶

¹²³ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 67-68.

¹²⁴ Usp. članak ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u bibliji, 248, 251.

¹²⁵ Usp. Drago ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u Bibliji, 250-254.

¹²⁶ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 68.

Književna terminologija definira »*Die Gattung*« kao temeljnu književnu kategoriju. Klasična podjela na temeljne književne rodove obuhvaća tri kategorije. To su:¹²⁷

1. Lirika
2. Epika
3. Drama

Prethodno nabrojanim danas se u teoriji i praksi dodaje četvrti književni rod koji se naziva diskurzivni ili znanstveno-literarni. On obuhvaća eseje, biografije, memoare, putopise i slično.¹²⁸

3.3.1.2. Književna vrsta

»*Die Gattung*« se u egzegetskoj uporabi koristi kao tehnički izričaj za književni rod. Za književnu vrstu to je također njemački izraz »*Die Form*«. ¹²⁹ Književna vrsta je konkretan oblik općeg književnog roda. Književna vrsta kao literarni oblik »često je ključ za razumijevanje smisla teksta«. ¹³⁰

Bibličar Anto Popović izdvaja tri razloga zašto je važno klasificirati biblijske tekstove prema književnoj vrsti:¹³¹

1. Literarni oblik teksta često je ključ za razumijevanje smisla teksta;
2. Književna vrsta često je pokazatelj životne situacije teksta;
3. Definicija književne vrste teksta omogućava uspoređivanje teksta sa sličnim literarnim žanrovima u biblijskoj i izvan biblijskoj literaturi.

Literarna vrsta otkriva nam namjeru hagiografa u vidu poruke koju je želio prenijeti adresatima. To se jasno vidi na primjeru izvještaja o stvaranju (Post 1-3). Spomenuti tekst možemo čitati kao drevni opis stvaranja, kao alegoriju ili kao znanstvenu povijest. ¹³² To su perspektive iz kojih današnji čitatelj može tumačiti tekst, ali ostaje pitanje koja je bila izvorna nakana hagiografa pri sastavljanju teksta. Kao pomoć pri otkrivanju autorove nakane, nudi

¹²⁷ Usp. Drago ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u Bibliji, 249.

¹²⁸ Usp. *Isto*.

¹²⁹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 68.

¹³⁰ *Isto*, 69.

¹³¹ *Isto*.

¹³² Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 68.

se razlučivanje književne vrste koja analizom izričaja želi utvrditi izvornu autorovu nakanu. Nakon što se književna vrsta i nakana utvrde, treba ih uzeti u obzir pri čitanju i tumačenju teksta.

Postoji mnoštvo književnih vrsta i teško ih je sve nabrojiti, ali spomenimo neke osnovne korištene u Bibliji: himan, hvalospjev, mitovi, basne, pisma, kronike, oporuke, poučne parabole, biblijske novele i mnoge druge.¹³³

3.3.2. Životna situacija književnih vrsta (*Sitz im Leben*)

Nakon što je izvršena analiza sadržaja teksta, pa zatim analiza oblika koja ukazuje na način kako je sadržaj iznesen, bibličari su postavili važno pitanje konteksta, koje glasi: u kojim životnim okolnostima je sadržaj nastao? Pod okolnostima prvenstveno se podrazumijeva šira sociološka situacija zajednice u kojoj se prenosi predaja ili situacija u kojoj se nalazi autor teksta. Ta sociološka situacija prisutna je u određenom povijesnom trenutku koji je imao svoje značajke koje utječu na životnu situaciju, primjerice stanje izgnanstva, rata, mira, blagostanja, siromaštva i slično. Zato biblijski tekst sadrži povijesnu širinu i sociološku dubinu koje treba upoznati da bi došli do autentičnijeg tumačenja teksta.¹³⁴

Svaki biblijski tekst i književna vrsta povezani su s određenom kulturnom, sociološkom, političkom, ekonomskom i religioznom situacijom. Međutim, određena životna situacija može biti povod nastanka tekstova različitih književnih vrsta. Anto Popović iznosi primjer da situacija smrti osobe može biti povod nastanka tužaljke, ali i komemorativnog govora, pa čak i satire u slučaju da je pokojnik bio smatran protivnikom i omražen.¹³⁵

Osvrćući se konkretno na evanđelja, Gunkel razlikuje tri razine životnih situacija:¹³⁶

1. Isusove životne okolnosti;
2. Povijesne okolnosti Crkve;
3. Kontekst u evanđeljima.

¹³³ Usp. Drago ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u Bibliji, 255-258.

¹³⁴ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 84-86.

¹³⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 69.

¹³⁶ Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, 264.

Prva razina odnosi se na kontekst izreke ili događaja iz Isusova života. Druga razina odnosi se na predaju i tumači kontekst pojedine Isusove zgrade ili izreke u životu zajednice, nakon Njegove smrti. Zašto je zajednica zadržala sjećanje baš na taj događaj ili te riječi i koje im je značenje pridavala? Treća razina osvrće se na životnu situaciju evanđelista. Zašto je zapisao određene događaje od svih dostupnih, te zašto ga je smjestio upravo na to mjesto unutar evanđelja? Na posljednjem pitanju već se nalazimo na prijelazu u područje iduće kritike, a to je kritika redakcije.¹³⁷

Možda najjednostavnija formulacija za tumačenje važnosti životne situacije književnih vrsta u Bibliji nalazi se u dokumentu *Evanđelja u svjetlu povijesti i vjere*. Ondje stoji da je *Sitz im Leben* »kolijevka u kojoj nastaje i raste evanđeoska poruka«. ¹³⁸ Ta kolijevka je, u slučaju Novog zavjeta, prva kršćanska zajednica, Crkva. Ona je i okvir, odnosno kontekst, u kojem se razvija predaja i vjera, prvo usmeno, a zatim i pismeno.¹³⁹

3.4. Kritika tradicije

Svaki biblijski tekst nastaje u određenoj sredini koja je omeđena određenom kulturom. Kultura u sebi sadrži tradiciju koja se prenosi s naraštaja na naraštaj. Tradicija na neki način definira ljude koje obuhvaća, jer zahvaća u njihovo razumijevanje njih samih, tumačenje povijesti, sustav vrijednosti i vjerovanja, međusobnu komunikaciju i odnose. Tradicija se prenosi pričanjem priča, poznatim izrekama, pjesmama, svjedočanstvima i slično. Važno je stoga imati na umu da su tradicije imale veliki utjecaj na sastavljanje različitih drevnih spisa pa tako i biblijskih. Biblijski tekstovi reflektiraju karakteristike određene tradicije po kojima je moguće razlikovanje tradicijskih struja. Tradicija se također razvija pa je moguće unutar tekstova prepoznati različite faze jedne tradicije, a uzrok postojanja različitih faza je taj što se biblijski tekst razvijao tijekom više desetljeća pa i stoljeća. U tim periodima postojale su promjene unutar tradicije, primjerice teološke perspektive i naglasci, tumačenja tekstova, neke prepoznatljive literarne karakteristike kao promjene u jeziku i stilu, korištenje izvora.¹⁴⁰

¹³⁷ Usp. Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, 264.

¹³⁸ Augustin kardinal BEA, *Evanđelja u svjetlu povijesti i vjere. Novi znanstveni pogledi na sinoptička Evanđelja*, Zadar, 1966., 27.

¹³⁹ Usp. *Isto*.

¹⁴⁰ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 92-93.

U biblijskim tekstovima kod kojih je prepoznatljiv utjecaj tradicije, posredstvom povijesno-kritičke metode primjenjuje se kritika tradicije koja »smješta tekstove u tradicijske struje i nastoji utvrditi njihov razvoj tijekom vremena.«¹⁴¹ Kritika tradicije uvelike ovisi o literarnoj analizi, stoga je važna uloga tumača da primjenom metoda filološke analize prepozna različite slojeve teksta i nakon toga kritikom tradicije utvrdi kako su ti slojevi nastali i zašto. Na taj način tumač može jasnije razumjeti i tumačiti tekst u završnom obliku kakvog imamo danas.¹⁴²

Prije nego što je biblijski tekst bio zapisan, formiran u literarnom obliku, prenosio se usmenom predajom unutar tradicije. To vrijedi za Stari i Novi zavjet čiji su događaji, prije postojanja u pisanom obliku, bili prepričavani unutar Izraela i ranih crkvenih zajednica. Kritiku tradicije ne treba gledati samo kroz spomenutu usmenu predaju jer i nakon što je predaja bila zapisana, ona je i dalje zadržala karakteristiku tradicije da se vremenom razvija.¹⁴³

3.4.1. Tradicija

Tradicija otkriva kulturnu pozadinu teksta. Kritika tradicije jako je bliska kritici oblika jer promjena oblika može ukazivati na različite slojeve tradicije, a također određeni literarni oblik može biti nositelj konkretne predaje. Tradicija obuhvaća specifične jezične konvencije, misaone strukture, svijet slika, stečene spoznaje i zajedničke opće pojmove. Također tradicija obuhvaća i knjige koje je autor teksta prethodno čitao i koje su izvršile utjecaj na njegov misaoni svijet. Iz te pred biblijske bliskoistočne literature autor preuzima i razvija motive koje koristi u svom pisanju. Nažalost, neke od tih starih izvora više nije moguće identificirati. Nadalje, tradicija identificira izričaje i govorne figure unutar zajednice. Te figure nazivaju se »*topoi*« i predstavljaju korištene motive.¹⁴⁴

Postojanje tradicije u određenom tekstu pretpostavlja se na temelju pojavljivanja istih postavki u različitim tekstovima koji nisu ovisni jedan o drugome.¹⁴⁵

¹⁴¹ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 72.

¹⁴² Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 94.

¹⁴³ Usp. *Isto*, 93.

¹⁴⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 72-73.

¹⁴⁵ Usp. *Isto*, 73.

3.4.2. Predaja

Predaja je ono što prethodi pisanom tekstu. Korištenjem termina »predaja« prvenstveno se misli na usmenu predaju, sve dok u određenom trenutku povijesti hagiograf nije odlučio dotičnu predaju zapisati. Kritika predaje nastoji prodrijeti do samog početka nastanka dotičnog pripovijedanja.¹⁴⁶

U tekstovima se nekada može uočiti nepovezanost između pripovijedanja. To ukazuje na vjerojatno postojanje predaja o tim događajima koje su se u usmenom obliku prenosile neovisno jedna o drugoj. Apostol Pavao u Prvoj poslanici Korinćanima (1 Kor 15, 3) spominje da im prenosi ono što je ranije primio. Možemo reći da se Pavao ovdje referira na određenu predaju. Na to nam ukazuje nespecifičnost dotičnog izričaja za Pavlov opus. I ostali biblijski pisci uzimali su usmene i pisane predaje koje su zatim tumačili u svijetlu vlastite životne situacije i zapisom ih prosljedili budućim naraštajima. U tome se očituje važnost Izraela za Crkve u kojima su se spisi koje danas imamo formirali i prenosili.¹⁴⁷

Treba imati na umu kako je puno segmenata povijesno-kritičke metode hipotetske naravi, pa tako i kritika predaje. Hipotetski se pokušava rekonstruirati ranija povijest teksta. Cilj kritike tradicije je »protumačiti konačan oblik svetopisamskog teksta.«¹⁴⁸

3.5. *Kritika redakcije*

Kritika redakcije nalazi se na spoju dijakronijske i sinkronijske analize teksta jer uzima u obzir završnu verziju teksta, ali također nastoji tumačiti povijest i pretpovijest teksta odnosno kronologiju zahvata redaktora teksta. Da bi to postigla kritika koristi analize jezika i stila u tekstu, analizu kompozicijske tehnike i istražuje nakane redaktora. Cilj kritike redakcije jest da istraži »promjene kojima su tekstovi bili podvrgnuti prije nego su dobili konačan oblik.«¹⁴⁹ Kritici redakcije pristupa se nakon što se pokažu rezultati kritike oblika i tradicije. Za ovu

¹⁴⁶ Usp. *Isto*, 73-74.

¹⁴⁷ Usp. *Isto*, 74-76.

¹⁴⁸ Usp. *Isto*, 76.

¹⁴⁹ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 76.

kritiku ključna je kvalitetna filološka analiza.¹⁵⁰ Može se reći da kritika redakcije nije neka radikalno samostalna metoda koja se primjenjuje na biblijske tekstove nego metoda koja se posljedično razvila u svjetlu kritike oblika i tradicije.¹⁵¹

Prethodno, u kritici tradicije spomenuli smo da je biblijski tekst prije nego što je bio zapisan, prenošen u narodu u obliku usmenih predaja. Te usmene predaje su u nekom trenutku povijesti sveti pisci zapisali. Iz analiza prethodno spomenutih kritika vidljivo je da mnoge biblijske knjige u sebi sadrže određene nekoherentnosti ili različite stilove. Iz toga se stvorila hipoteza da dotične knjige nisu djelo samo jednoga autora nego da su u njima izvršeni zahvati drugih pisaca koje nazivamo redaktorima teksta. Ti redaktori imali su svoje nakane, odnosno teološke ciljeve koje su željeli implementirati u tekst i tako ih priopćiti svojim suvremenicima. Uloga redaktora nije uvijek bila cijenjena i izučavana, ali u okviru povijesno-kritičke metode zahvati redaktora imaju veliku važnost. Oni daju veliki teološki doprinos te se na temelju sadržaja njihovih zahvata u tekstu može djelomično utvrditi njihov identitet.¹⁵²

Temeljna pretpostavka za opravdanost korištenja kritike redakcije jest da mnogi biblijski tekstovi imaju povijest postupnog nastajanja koja vodi do konačnog kanonskog oblika. Povijest nastajanja testa može se u mnogim slučajevima otkriti i rekonstruirati s velikom dozom sigurnosti. Bibličari i tumači Biblije žele znati kako su zahvati redaktora utjecali na smisao i značenje tekstova u konačnom obliku. S druge strane, ukoliko je u tekstu nemoguće naći različite tradicije izvore koji bi tumačili proces povijesti razvoja pisanog teksta, tada se tekst može smatrati djelom jednog autora.¹⁵³

¹⁵⁰ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 101.

¹⁵¹ Usp. *Isto*, 107.

¹⁵² Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 76-77.

¹⁵³ Usp. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, 101-102.

4. Fundamentalističko tumačenje Svetog pisma

Katolici vjeruju da je u Svetom pismu sadržana sinergija transcendentnog nadahnuća i ljudskog autora. Sveto pismo, stoga što je Božja riječ, sadrži u sebi dijelove koji zahtijevaju veliki trud kako bi bili protumačeni. Prethodno navedena činjenica velika je prijeporna točka kod fundamentalista jer zanemaruju važnost ljudskog autora u oblikovanju Biblije. Prilikom tumačenja Svetog pisma moramo imati na umu činjenicu da se radi o prethodno spomenutoj sinergiji božanskog i ljudskog koja nikada ne može biti do kraja protumačena i iscrpljena. Koliko god se tumač trudio, Božja riječ uvijek zadržava svoju otajstvenost. Ta činjenica može kod nekih dovesti do nesigurnosti i nepovjerenja u odnosu prema Božjoj riječi.

Moderan način života često u ljudima stvara prazninu i ništavilo, zbunjenosti i nedoumicu. Sve to uzrokuje tjeskobu i strah u čovjeku s kojima se nekako mora nositi. Takva nesigurnost je lako uočljiva kod fundamentalista koji u pretjeranoj želji da se oslobode, u težnji za sigurnošću i stabilnošću oblikuju nekritička uporišta u životu. To je vidljivo i u načinu poimanja i pristupa Svetom pismu. Iz straha da će se oblikovana sigurnost urušiti često nisu voljni dopustiti samima sebi, a onda i drugima da uopće dovode u pitanje njihova uvjerenja.¹⁵⁴

Dokument *Tumačenje Biblije u Crkvi* upozorava: »Fundamentalistički pristup je opasan, jer privlači osobe koje traže biblijske odgovore na svoje životne probleme. Taj pristup može ih zavarati nudeći interpretacije koje su pobožne, ali iluzorne, umjesto da im kaže kako Biblija ne sadrži nužno izravni odgovor na svaki od tih problema. Fundamentalizam poziva, bez da to kaže, na određenu vrstu intelektualnog samoubojstva. On unosi u život lažnu sigurnost, jer nesvjesno miješa ljudske ograničenosti biblijske poruke i njenu božansku bit.«¹⁵⁵

4.1. Kako definirati fundamentalizam?

¹⁵⁴ Usp. Karen ARMSTRONG, *Bitka za Boga. Fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*, Sarajevo, 2007., 167.

¹⁵⁵ TBC, 83-84.

Današnje vrijeme obiluje korištenjem raznovrsne terminologije, ali čest je slučaj da pri tome onaj koji se koristi određenim terminima uopće nije upoznat s njihovim stvarnim značenjem. Tako se različiti krivo shvaćeni pojmovi provlače kroz govor ili pismeno, a osobito je to slučaj u novinarstvu. Jedan od tako olako korištenih termina je fundamentalizam. U našem vremenu fundamentalizam se najviše spominje u religijskom kontekstu, još preciznije u kontekstu islama. Možda je razlog tome što se u suvremenim strujanjima unutar islama najlakše očituje fundamentalistička karakteristika. Premda manje spominjana, fundamentalistička struja postoji i unutar kršćanstva. Fundamentalizam se često miješa i poistovjećuje bliskim pojmovima kao što su konzervativizam i tradicionalizam. Oni međusobno imaju zajedničke karakteristike, ponajviše u vidu otpora prema modernome, ali su u biti različiti¹⁵⁶

Prema definiciji hrvatske enciklopedije, naziv fundamentalizam dolazi od latinske riječi *fundamentum* koja znači »temelj ili osnova«. »Fundamentalizam je vraćanje na temeljne istine i praksu neke religije i ideologije, naučavanja; isključiv nastup, pod izlikom vraćanja na izvor, prema drugim pogledima na svijet i religijama. Pojam je u novije doba vezan uz probuđeni konzervativni islam, nazivan islamski fundamentalizam. Označava također one kršćanske zajednice koje doslovno tumače Bibliju i zastupaju mišljenje da u njoj nema nikakvih zabluda, tj. odbacuju povijesna i teološka tumačenja biblijskoga sadržaja.«¹⁵⁷

Religijski fundamentalizam može se prepoznati u sljedećem. Čovjek ili skupina ljudi vjeruju u vrhovni autoritet, u religijskom smislu krajnji autoritet je Bog, u kontekstu našeg razmatranja to je riječ Božja zapisana u Bibliji. Iz nekog razloga netko drugi kritičkim promišljanjem dovodi u pitanje činjenice vezane uz vrhovni autoritet, a skupina koja vjeruje u taj autoritet ne dopušta da se on dovodi u pitanje i suprotstavlja mu se. Često se koriste i političkim sredstvima u promicanju ideja i vrijednosti za koje se zalažu. Fundamentalistička ideologija reagira na zbivanja koja im pružaju nesigurnost i nelagodu na način da redefinira i ističe važnost moralnih religioznih vrijednosti kako bi se sačuvali od nesigurnosti. Moralne i religiozne vrijednosti su nužne, ali u kontekstu fundamentalizma one izbijaju kao reakcija na nesigurnost stoga se nepromišljeno i naivno prosuđuju i promiču.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Usp. Marta ZORKO, Suvremeni fundamentalizam, u: *Međunarodne studije*, 7 (2007.) 1, 73.

¹⁵⁷ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/fundamentalizam>. (10. VIII. 2024.).

¹⁵⁸ Usp. Marta ZORKO, Suvremeni fundamentalizam, 75.

Dokument *Tumačenje Biblije u Crkvi* govori o fundamentalističkom čitanju, ali ne podrazumijeva takav način tumačenja kao jednu od metoda ili postupaka za tumačenje Biblije. Temelj fundamentalističkog čitanja je doslovno tumačenje koje isključuje svaki napor za razumijevanjem teksta. Jedini način tumačenja koji dokument zabranjuje i označava kao opasnost jest upravo fundamentalistički način. Fundamentalisti zapravo odbacuju povijesno-kritičku, ali i svaku drugu znanstvenu metodu u tumačenje Biblije.¹⁵⁹

4.2. *Razvoj fenomena biblijskog fundamentalizma*

Ono što danas smatramo biblijskim fundamentalizmom ili fundamentalističkim čitanjem svoje začetke ima još u 15. stoljeću u dobu reformacije¹⁶⁰ tako da je fundamentalizam u kršćanstvu specifično protestantski fenomen. Reformatorska doktrina »*Sola Scriptura*« nastojala je razdvojiti Sveto pismo od kršćanske predaje i tradicije. Želja je bila vratiti samostalan autoritet Svetom pismu i osloboditi ga od zarobljenosti tradicije koju je prema reformatorima nametnula papinska Crkva. Na taj način fundamentalisti zanemaruju povijesni karakter biblijske objave.¹⁶¹ Problem tradicije koji ističu jest taj što je još iz srednjeg vijeka vukla mnoga opširna alegorijska tumačenja koja su reformatori okarakterizirali kao pretjerivanja od kojih treba osloboditi Božju riječ. Reformatori su tako promicali i naglašavali literalan, odnosno, doslovan smisao Svetog pisma.¹⁶²

U razdoblju nakon prosvjetiteljskog racionalizma, fundamentalizam dobiva novi zamah u protestantizmu. Povod tome bila je pojava liberalne racionalističke egzegeze koja je uzdrmala temelje tadašnjeg vjerovanja i tumačenja Biblije. Kao odgovor na modernizam i liberalizam u 19. st. rađaju se vjerski pokreti u Sjedinjenim Američkim Državama, a pokretači su bili uglavnom evangelici. Ti pokreti bili su ujedinjeni oko nekoliko vjerskih »fundamentals«, odnosno, temeljnih činjenica uz koje su prijanjali. Zajednički cilj fundamentalista bio je antimodernistički i antisekularizacijski. Veliku borbu fundamentalisti su vodili s darvinizmom i unošenjem teorije evolucije u školske i edukacijske programe. Fundamentalisti održavaju i svoje kongrese, a 1919. godine osnivaju *World's Christian*

¹⁵⁹ Usp. *TBC*, 80.

¹⁶⁰ Usp. *Isto*.

¹⁶¹ Usp. *Isto*.

¹⁶² Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 200-201.

Fundamentals Association.¹⁶³ Tu organizaciju pokrenuo je William Bell Riley u suradnji s A.C. Dixonom koji je bio jedan od urednika djela *The Fundamentals* izdanog 1910. godine koji su fundamentalisti kasnije smatrali »klicom njihovog pokreta«. U tom djelu fundamentalisti su na razumljiv način predstavljali kršćanske doktrine. *World's Christian Fundamentals Association* osnovana je na velikoj konferenciji u Philadelphiji na kojoj je sudjelovalo oko šest tisuća konzervativnih vjernika iz raznih protestantskih zajednica. Nakon toga pripadnici fundamentalističke organizacije, sastavljene najviše od baptista i prezbiterijanaca širili su svoja tumačenja i propovjedi po gradovima diljem SAD-a u vrhunski organiziranoj kampanji. Time su pridobili mnoge sljedbenike jer je narod s ushićenjem slušao njihove propovjedi, a vodeći propovjednici počeli su vjerovati da su pokrenuli novu reformaciju. Pokret je bio ustrojen i vođen militantnom simbolikom. U tom smislu sebe su držali borbama za temelje (fundamente) vjere koji vraćaju u posjed teritorij koji je preuzeo Antikrist.¹⁶⁴

Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća fundamentalisti su imali najveći zamah. Poznat je i veliki sudski spor u kojem je sudjelovao profesor biologije koji je promicao Darwinovu teoriju evolucije. Naime profesor je na svojim predavanjima govorio o stvaranju svijeta i ljudskoj evoluciji. Ta teorija je smatrana izravnom prijetnjom vjerskom razumijevanju stvaranja čovjeka i svemira kako je opisano u Knjizi Postanka. Cijela situacija došla je na sud gdje je fundamentaliste zastupao William Jennings Bryan koji je bio visokopozicionirani državni službenik. Tijekom ispitivanja na sudu jedan od odvjetnika uspio je iz njega izmamiti priznanje kako je teško zamisliti daje Bog stvarno stvorio svijet u šest dana od kojih svaki traje dvadeset četiri sata. Taj sudski proces bio je praćen od javnosti te su se u mnogima nakon tog procesa počele javljati sumnje u istinitosti Biblije. Unatoč tome neke savezne države počele su zabranjivati podučavanje teorije evolucije u školama. Time je fundamentalizam izašao iz unutar religijskog prostora i sve više imao utjecaj na društvo i državne institucije.¹⁶⁵

Spomenuti političar William Jennings Bryan bio je veliki zagovornik izbacivanja teorije evolucije iz obrazovnih ustanova. Smatrao je općenito kao i većina fundamentalista da visoko obrazovanje ugrožava vjerska uvjerenja. Tvrдио je da je ta teorija bila u pozadini

¹⁶³ Usp. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, Beograd, 2002., 15-16.

¹⁶⁴ Usp. Karen ARMSTRONG, *Bitka za Boga. Fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*, 211-215.

¹⁶⁵ Usp. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, 27-28.

nasilja koja su počinjena u Prvom svjetskom ratu jer teoriju evolucije dovodi izravno u vezu s njemačkim militarizmom. Problem je taj što teorija promiče osnovnu misao koja govori da samo snažni preživljavaju, odnosno, zakon jačega. Smatrao je da do takvih zvjerstva nad čovjekom ne bi došlo da se ljudi ravnaju kreacionističkim tumačenjem svijeta i čovjeka.¹⁶⁶

Nakon spomenutih događaja nitko nije ostajao ravnodušan. U prvoj polovici 20. stoljeća ljudi se sve više zanimaju za dublje upoznavanje teorije evolucije i stavljali su tu teoriju nasuprot biblijskom opisu stvaranja svijeta i čovjeka. Fundamentalizam je zbog toga oslabio jer su racionalni dokazi često ljudima bili jasniji i prihvatljiviji od opisa koje nudi Sveto pismo, a koji se zdravom razumu čine bajkovitim i razumski neprihvatljivim. Krajem šezdesetih godina dvadesetog stoljeća ponovno dolazi do buđenja fundamentalizma, a to je omogućio razvoj elektronskih medija, osobito televizije. Fundamentalistički su evangelizatori iskoristili taj trenutak razvoja i širili svoja tumačenja preko radija i televizije pa su tako mogli doprijeti do širokih masa što je prije bilo nezamislivo.¹⁶⁷

Krajem 20. stoljeća vidljiva je određena promjena i napredak u kojem fundamentalisti prelaze iz krutog fundamentalističkog poimanja istine i nepogrešivosti Svetog pisma prema sve sofisticiranijem tumačenju svoje doktrine. Uzrok tome je što su zagovornici fundamentalizma vjerojatno i sami uvidjeli kontradiktornost, neodrživost i neobranjivost velikog dijela svojih doktrina pred navalama pitanja koja postavlja suvremeni svijet, znanost i zdrav razum. Takav suvremeni fundamentalizam uviđa i bibličar Anto Popović kada u svom komentaru dokumenta *Tumačenje biblije u Crkvi* primjećuje da »Komisijin prikaz fundamentalističkog čitanja Biblije ne odražava uvijek složenu stvarnost suvremenog fundamentalizma i aktualnog neofundamentalizma. Tako se može steći dojam da danas ne postoji fundamentalizam u onom obliku kako ga opisuje ovaj dokument.«¹⁶⁸ Nadalje, na tom tragu ističe da je zanimljiva činjenica da se nije pojavila nijedna fundamentalistička recenzija prethodno spomenutog dokumenta Papinske biblijske komisije koji se osvrće na fundamentalističko čitanje. Stoga se nameće pitanje »da li je prikaz fundamentalizma u Dokumentu takav da se fundamentalisti nisu mogli prepoznati u tom fundamentalističko opisu čitanja Svetog pisma.«¹⁶⁹

¹⁶⁶ Usp. Karen ARMSTRONG, *Bitka za Boga. Fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*, 216.

¹⁶⁷ Usp. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, 26-28.

¹⁶⁸ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 211.

¹⁶⁹ *Isto*, 211-212.

Primjer suvremenog, sofisticiranijeg fundamentalizma može se pronaći u Čikaškoj izjavi o nepogrešivosti Biblije (*Chicago Statement on Biblical Inerrancy*) koja je u svojim tezama vrlo bliska katoličkom nauku o tumačenju Svetog pisma. Spomenuti dokument nastao je 1978. godine na međunarodnoj konferenciji vodećih američkih i svjetskih evanđeoskih teologa održanoj u Chicagu. Izjavu je potpisalo oko 300 poznatih svjetskih evanđeoskih teologa.¹⁷⁰ Izjava ističe vrhovni autoritet i nepogrešivost Svetog pisma. Izjava uzima u obzir činjenicu da je Sveto pismo pisano po ljudskom autoru. Zastupa da je »Sveto pismo, u cijelosti i doslovno Bogom dano, bez pogreške je i nedostataka u cjelokupnom svom nauku.«¹⁷¹ Na tom tragu nadalje tvrdi »Autoritet Svetog pisma neizbježno je umanjen ako je ova potpuna božanska nepogrešivost na bilo koji način ograničena ili zanemarena.«¹⁷² Izjava autoritet Crkve stavlja ispod autoriteta Svetog pisma. Nadahnuće se odnosi samo na autografski tekst Svetog pisma, a vjeruje se da se on velikom preciznošću može utvrditi iz raspoloživih rukopisa. Tako su onda i prijevodi nadahnuti u onoj mjeri u kojoj vjerno predstavljaju izvorni tekst. Sveto pismo je »nepogrešivo, tako da je, ne vodeći nas u zabludu, istinsko i pouzdano u svim pitanjima koje dotiče.«¹⁷³ U posljednjim tezama ova izjava potvrđuje da »tekst Svetog pisma treba biti tumačen pomoću gramatičko-povijesne egzegeze, uzimajući u obzir njegove književne oblike i elemente.«¹⁷⁴ Unatoč dopuštenju primjene kritičke metode u tumačenju teksta, izjava ipak smatra nedopuštenom korištenje kritike izvora jer smatraju da ona dovodi do relativizacije i obezvrjeđivanja teksta i dovodi u pitanje autorstvo.¹⁷⁵

Vidimo stoga da suvremeni kršćanski fundamentalizam vuče korijene još iz protestantizma, a danas ga prakticiraju uglavnom manje skupine, odnosno sekte, ali ova vrsta čitanja nalazi simpatizere i među katolicima. Najčešće je to iz razloga što ti katolici imaju problematičan odnos i stav prema službenoj Crkvi i njezinu nauku. Također odbacuju autoritet Crkve i uzimaju Sveto pismo kao jedini i posljednji temelj donošenja odluka.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Usp. Ljubinka JAMBREK, Čikaška izjava o nepogrešivosti Biblije, u: *Kairos*, 4 (2010.) 1, 133.

¹⁷¹ *Isto*, 134.

¹⁷² *Isto*, 134.

¹⁷³ *Isto*, 137.

¹⁷⁴ *Isto*, 138.

¹⁷⁵ Usp. Ljubinka JAMBREK, Čikaška izjava o nepogrešivosti Biblije, 133-138.

¹⁷⁶ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 202.

4.3. *Pet točaka fundamentalizma*

Osnove fundamentalizma poznatije kao pet točaka fundamentalizma definirali su konzervativni protestantski egzegeti na Američkom biblijskom kongresu koji je bio održan u Niagari, u državi New York, 1895. godine.¹⁷⁷ Ondje je još 1878. godine definiran »Niagara Creed«¹⁷⁸ i od tada se redovito održavao sastanak američkih fundamentalista. Dokument koji su usvojili općenito se suprotstavlja darvinizmu, znanstvenim otkrićima u biologiji i geologiji te liberalnoj interpretaciji Biblije. Pet točaka fundamentalizma definirali su kao doktrinarni temelj istine kršćanske vjere.¹⁷⁹ Vjera u fundamentalne principe i danas okuplja fundamentalistički pokret u SAD-u.¹⁸⁰

Riječ je o teološkim principima kojima se fundamentalisti razlikuju od moderne, kritičke i liberalne teologije. Tih pet točaka su:¹⁸¹

1. Apsolutna verbalna nepogrešivost i autentičnost Svetog pisma;
2. Kristovo božanstvo;
3. Partenogeneza, odnosno Kristovo rođenje od Djevice;
4. Nauk o zastupničkom okajanju;
5. Tjelesno uskrsnuće u vrijeme Kristova drugog dolaska.

Na prvi pogled svih pet točaka čine se legitimnima. U ovome radu bitna nam je samo prva točka. Potrebno je obratiti pozornost na ono što dokument *Tumačenje Biblije u Crkvi* kaže o dotičnim točkama: »Iako je fundamentalizam u pravu kada inzistira na božanskom nadahnuću Biblije, na nezabludivosti Riječi Božje i na drugim biblijskim istinama uključenim u njegovih pet temeljnih točaka, njegov način prikazivanja tih istina ukorijenjen je u ideologiji koja nije biblijska, bez obzira što pobornici toga pristupa o tome govorili. Doista, on traži čvrsto i sigurno prijanjanje uz krute doktrinarne stavove i nalaže, kao jedini izvor učenja za kršćanski život i spasenje, čitanje Biblije koje odbacuje svako postavljanje pitanja i bilo koju vrstu kritičkog istraživanja.«¹⁸²

¹⁷⁷ Usp. TBC, 80.

¹⁷⁸ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 203.

¹⁷⁹ Usp. *Isto*, 201.

¹⁸⁰ Usp. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, 26.

¹⁸¹ Usp. TBC, 80.

¹⁸² Usp. *Isto*, 81.

Uz spomenutih pet točaka Klaus Kienzler tvrdi da se fundamentalizam u načelu okreće protiv relativizacije autoriteta Biblije posredstvom korištenja povijesno-kritičkih istraživanja, protiv darvinističkog osporavanja nastanka čovjeka kroz božanski stvaralački zahvat i zalaže se za spas duše putem najave skorog povratka Isusa Krista koji će onda uspostaviti vladavinu na zemlji.¹⁸³

4.4. *Fundamentalističko shvaćanje nadahnuća Svetog pisma*

Ispravno je inzistirati na činjenici da je Sveto pismo plod božanskog nadahnuća. Pitanje je samo kakvo je fundamentalističko razumijevanje takvog nadahnuća. Fundamentalistički stav prema nadahnuću temelji se na ideologiji, a ne na biblijskim istinama. Ta ideologija biti će razložena u nastavku.¹⁸⁴

Temeljna karakteristika biblijskog fundamentalizma leži u odbacivanju povijesne naravi Svetog pisma. Prema fundamentalistima, božansko nadahnuće svetih spisa odviklo se na način da je Duh Sveti diktirao doslovno svaku riječ, a ljudski pisac je u tom činu bio samo pisaljka koja bilježi ono što mu je preneseno. U odnosu prema Bogu fundamentalisti odbijaju priznati svaku bliskost ljudskog i božanskog. Fundamentalizam isključuje činjenicu da su Sveti spisi nastajali unutar određenog ambijenta u kojemu se formirao sveti pisac koji je po nadahnuću zapisao Božju riječ ljudskim jezikom. Zbog ovakvog načina shvaćanja nadahnuća fundamentalisti moraju odbaciti uporabu povijesno-kritičke metode u tumačenju jer smatraju da se time dovodi u pitanje istinitost Božjeg autorstva.¹⁸⁵

Spomenuti »Niagara Creed« iz 1879. godine u prvom članku govori o fundamentalističkom shvaćanju nadahnuća: »Vjerujemo da je Sveto pismo nadahnulo Bog, a to znači cijelu knjigu koja se naziva Biblija. Bog je nadahnulo Bibliju ne u smislu da su nadahnuti ljudi napisali Bibliju nego je Duh Sveti izdiktirao same riječi Svetog pisma svetim ljudima u prošlosti. Božansko nadahnuće nije različitog stupnja, nego se jednako i potpuno proteže na sve dijelove svih biblijskih spisa, povijesnih, poetskih, doktrinarnih i proročkih, i na najmanje riječi, i na padežne nastavke (naglaske) pojedinih riječi, ukoliko se nalaze u

¹⁸³ Usp. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, 27.

¹⁸⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 202.

¹⁸⁵ Usp. *Isto*, 203.

izvornom rukopisu.«¹⁸⁶ Prema takvom verbalnom shvaćanju nadahnuća sveti ljudski autor je samo pisac božanskog diktata. Bog je tada garancija istinitosti svake riječi Biblije u svim njenim dijelovima.¹⁸⁷

Uzevši u obzir sve navedeno u vezi fundamentalističkog shvaćanja nadahnuća Biblije, jasno je da oni ne smatraju ljudskog autora kao pravog autora koji je uključen u božansku objavu kao pravi teolog, u svojoj slobodi, svojim vlastitim stilom pisanja i obilježen svojom ljudskom ograničenošću koji iz vlastitog iskustva i kontemplacije života i riječi Isusa Krista vođen božanskom inspiracijom piše sveti spis. Fundamentalisti to odbacuju i zastupaju da je Biblija izravna riječ Božja i to daje sigurnost da je imuna na greške.¹⁸⁸

4.5. *Fundamentalističko shvaćanje nepogrešivosti Biblije*

Druga temeljna karakteristika biblijskog fundamentalizma naslonjena je na prvu i govori da je sve što stoji u Bibliji nezabludivo i nepogrešivo. Ta činjenica nužno proizlazi iz shvaćanja inspiracije kao verbalni diktat. Svaka riječ Svetog pisma je činjenične i povijesne točnosti jer je istina priopćena od samog Boga.¹⁸⁹

Nezabludivost proizlazi iz činjenice da je Biblija izravna riječ Božja. Nezabludivost obuhvaća sve, ne samo teološki sadržaj nego je nezabludiva »izričito i u svim drugim informacijama o povijesnim događajima, u brojevima, u kronologiji, u zemljopisnim podacima, sve do podataka koje Biblija nudi o autorstvu pojedinih svetopisamskih knjiga.«¹⁹⁰ U protivnome »ukoliko bi Biblija sadržavala i samo jednu pojedinost koja nije točna, tada ne bi bilo moguće pouzdavati se u Bibliju kao izravnu i istinitu Božju Riječ.«¹⁹¹

Fundamentalistički stav je da ako Biblija griješi u stvarima prirodnih ili povijesnih znanosti tada može griješiti i u stvarima koje su od ključne važnosti za vjeru, kao što je primjerice pitanje Isusova otkupiteljskog poslanja.¹⁹²

¹⁸⁶ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 203-204.

¹⁸⁷ Usp. <https://www.layevangelist.com/journal/2010/10/21/biblical-interpretation-fundamentalism.html>, (20. VIII. 2024.).

¹⁸⁸ Usp. *Isto*.

¹⁸⁹ Usp. *Isto*.

¹⁹⁰ Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 204.

¹⁹¹ *Isto*.

¹⁹² Usp. *Isto*.

Takvo shvaćanje ima veliki utjecaj na tumačenje, a to se osobito vidi u Novom zavjetu gdje fundamentalisti tumačeći pisano evanđelje poistovjećuju svaku Isusovu riječ i djelo s onime kako je Isus to isto izveo za vrijeme svog boravka na zemlji. Tu se lako dolazi u problem jer se u evanđeljima susrećemo s više opisa istog događaja, a opisi se pri tome u većoj ili manjoj mjeri razlikuju. Ne uzimajući u obzir nakanu ljudskog autora i tradicije zajednice u kojoj živi, da bi zaštitili svoju temeljnu doktrinu nepogrešivosti i nezabludivosti fundamentalisti će tvrditi da su to različiti događaji. Neprihvatljivo im je mogućnost da je isti događaj namjerno opisan na različit način.¹⁹³

Postoji još primjer u vezi fundamentalističkog stava prema nepogrešivosti Biblije. Fundamentalisti zastupaju Mojsijevo autorstvo Petoknjžja iz razloga što o tome svjedoči Biblija u Pnz 31, 24-26. Nadalje, u kritičkoj egzezezi utvrđeno je da Knjiga proroka Izaije nema samo jednog autora, Izaiju, nego postoje dijelovi unutar knjige koji su nastali kasnije, tzv. Deuteroizaija (Iz 40-66) koji je iz doba sužanjstva. Iz fundamentalističke perspektive takvo tumačenje nije prihvatljivo jer bi ono isključilo Izaijinu proročku sposobnost da snagom božanskog nadahnuća predvidi događaje koji će se dogoditi kojih 200 godina nakon njegova vremena.¹⁹⁴

¹⁹³ Usp. <https://www.layevangelist.com/journal/2010/10/21/biblical-interpretation-fundamentalism.html>, (21. VIII. 2024.).

¹⁹⁴ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 204.

5. Praktični primjer egzegeze

U završnom djelu ovoga rada predstaviti ćemo kratki primjer fundamentalističkog tumačenja Biblije. Nakon toga isti biblijski odlomak analizirati ćemo povijesno-kritičkom metodom.

5.1. Primjer fundamentalističkog tumačenja Lk 12, 42 i Lk 16, 1-8

Primjer fundamentalističkog tumačenja preuzet je iz djela *The Fundamentals: A Testimony To The Truth*¹⁹⁵. Navedeno djelo jest klasičan primjer fundamentalističkog tumačenja Biblije nastalo početkom 20. stoljeća u *Sjedinjenim Američkim Državama*. Sastoji se od devedeset pisanih radova objavljenih od 1910. do 1915. godine, a 1917. godine ti radovi objavljeni su u četiri sveska od strane *Bible Institute of Los Angeles*.¹⁹⁶

Članak koji ćemo ovdje prikazati kao primjer nalazi se u četvrtkom svesku pod naslovom *Our Lord's teaching about money*. Članak potpisuje Arthur Tappan Pierson (1837.-1911.) koji je značajna figura u evangeličkom pokretu kasnog 19. stoljeća. Imao je ugled biblijskog učenjaka i bio je pastor.¹⁹⁷

Narativni stil kojim se autor koristi u svom članku uobičajen je stil protestantskih pastora. Sastoji se u tome da se izabere tema (u ovom slučaju Isusovo učenje o odnosu prema novcu) te se zatim tema razlaže na način da se analiziraju aktualne egzistencijalne okolnosti (negativne) vezane uz temu i prikazuje se njihovo nesuglasje u odnosu na ono što piše u Bibliji. Najčešće se ne uzima u obzir cjelokupna Biblija nego jedan redak ili kratki odlomak koji se tumači doslovno u kontekstu teme koja je prvobitno odabrana. Mogli bismo reći da se biblijski citati umeću kako bi pokrijepili autorovu misao.

Autor zastupa mišljenje da se temelj Kristova učenja o odnosu prema novcu nalazi u Njegovu modelu upravljanja sadržanom u Lk 12, 42 i 16, 1-8. Iz tih redaka autor uviđa da čovjek nije vlasnik nego samo upravitelj. Dvije osobine morale bi krasiti upravitelja, da bude vjeran i mudar. Vjeran zato da Božje povjerenje ne bi bilo povrijeđeno na način da tim

¹⁹⁵ Amiz Clarence DIXON – Reuben Archer TORREY (ur.), *The fundamentals. A Testimony to the Truth*, Michigan, 1988.

¹⁹⁶ Usp. <https://digitalcommons.biola.edu/the-fundamentals/>, (28. VIII. 2024.).

¹⁹⁷ Usp. <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/n-o-p-q/pierson-arthur-tappan-1837-1911/>, (28. VIII. 2024.).

darovima čovjek udovoljava sebi, a mudar, zato da darovi budu umnoženi koliko god je to moguće.¹⁹⁸

Autor nadalje piše da je to sasvim običan i jednostavan temeljni princip upravljanja novcem, ali kao takav nije društveno prisutan u odnosu prema financijama. Razlog tomu jest taj što čovjek sebe promatra kao vlasnika koji novcem raspolaže po vlastitoj volji ne imajući osjećaj odgovornosti kao upravitelj. Zato gomila i troši velike svote novca na svjetovne stvari, a neznatan dio tek daje u dobrotvorne svrhe. Sve bi bilo drugačije da čovjek razumije svoj položaj upravitelja dobara imajući svijest da je odgovoran pred Gospodarom za rasipanje Njegovih dobara. Autor na kraju ovoga tumačenja napominje da će na dan suda ispaštati ne samo oni koji trate dobra nego i oni koji gomilaju.¹⁹⁹

5.2. *Primjer povijesno-kritičke analize Lk 12, 42 i 16, 1-8*

Prethodni članak tumačio je Lk 12, 42 i 16, 1-8 kao Isusov govor o upravljanju novcem. Sada prelazimo na kritičku analizu istoga teksta. Tijekom 20. stoljeća povijesno-kritička metoda bila je primarna metoda tumačenja Biblije, a njezin utjecaj osjeća se osobito u području tumačenja parabola (prisposoba). Primarni je cilj saznati kako je ta parabola zvučala u vrijeme »povijesnog« Isusa kada je izrečena.²⁰⁰ Primjenom literarne kritike, analizirajući redak Lk 12, 42, vidljivo je da se gotovo isti redak nalazi u Evanđelju po Mateju.

Usporedbom ovih dvaju grčkih tekstova uočljiv je visok stupanj podudarnosti. To nam ukazuje da ovaj tekst vjerojatno pripada izvoru Q²⁰¹ iz kojega potječu mnogi dijelovi Lukina i Matejeva evanđelja.²⁰² Oboje su preuzeli dotičnu prisposobu i uklopili je zajedno s drugim korištenim izvorima. Prema tome prisposoba sadržana u izvoru Q trebala bi odgovarati prisposobi kakva je izrečena tijekom Isusova javnog djelovanja.²⁰³

¹⁹⁸ Usp. Amiz Clarence DIXON – Reuben Archer TORREY (ur.), *The fundamentals. A Testimony to the Truth Volume 4*, Michigan, 1988., 255-256.

¹⁹⁹ Usp. *Isto*, 256.

²⁰⁰ Patrick HARTIN, Angst in the household: A deconstructive reading of the parable of the Supervising Servant (Lk 12:41-48), u: *Neotestamentica*, 22 (1988.) 2, 378.

²⁰¹ Više o izvoru Q pogledati u: Raymond BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 116-122.

²⁰² Usp. Patrick HARTIN, Angst in the household: A deconstructive reading of the parable of the Supervising Servant (Lk 12:41-48), u: *Neotestamentica*, 22 (1988.) 2, 378.

²⁰³ Usp. *Isto*, 379.

Lk 12,42:	Mt, 24, 45:
»καὶ εἶπεν ὁ κύριος, Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος ὁ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ τοῦ δίδοναι ἐν καιρῷ [τὸ] σιτομέτριον.« ²⁰⁴	»Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς οἰκετείας αὐτοῦ τοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ.« ²⁰⁵

Postoji semantička razlika u grčkim tekstovima Mateja i Luke pa razmotrimo neke od njih. Luka dotičnog »vjernog i razumnog« koga gospodar postavlja u službu naziva *οἰκονόμος*, u prijevodu upravitelj.²⁰⁶ Matej istu osobu naziva *δοῦλος*, u prijevodu rob ili sluga.²⁰⁷ Kod evanđelista Luke postoji još samo jedno mjesto u evanđelju gdje se spominje *οἰκονόμος*, a to je u Lk 16, 1-8 u prisposobi o nepoštenom upravitelju kojega je gospodar pohvalio jer se ponio snalažljivo. U toj prisposobi gospodar je na kraju pohvalio nepoštenog upravitelja za to što je snalažljivo podijelio dobra svog gospodara. Tim činom potiče se darežljivost prema siromasima. Kako je upravitelj u Lk 12 opisan kao vjerni upravitelj tako prisposoba o nepoštenom upravitelju u šesnaestom poglavlju potiče na vjernost Bogu u odnosu prema primljenim dobrima. Upravitelju u Lk 12, 44, obećano je da će biti postavljen nad svim gospodarevim imanjem, a onome u Lk 16, 10-12, govori se da ukoliko nije vjeran u tuđem bogatstvu ne može dobiti ni ono što pripada njemu (aluzija na vječno blago).²⁰⁸ U kontekstu rečenoga vezano za semantiku osobe upravitelja u Lukinom evanđelju, zanimljiva je činjenica koju egzegeta može uočiti. Na kraju retka Lk 12, 42, stoji da će gospodar postaviti vjernog i razumnog upravitelja da daje obrok u pravo vrijeme. Obrok je u izvornom tekstu označen kao *σιτομέτριον*, a prevodi se kao porcija ili obrok, mjera hrane.²⁰⁹ Taj grčki termin je u Novom zavjetu *hapax legomenon*, ali se pojavljuje u grčkom prijevodu Staroga zavjeta u *Septuaginti* i tamo se povezuje s Josipom egipatskim koji je bio

²⁰⁴ <https://www.die-bibel.de/en/bible/UBS5/LUK.12>, (29. VIII. 2024.), prijevod: »Reče Gospodin: Tko li je onaj vjerni i razumni upravitelj što će ga gospodar postaviti nad svojom poslugom da im u pravo vrijeme daje obrok«.

²⁰⁵ <https://www.die-bibel.de/en/bible/UBS5/MAT.24>, (29. VIII. 2024.), prijevod: »Tko li je onaj vjerni i razumni sluga što ga gospodar postavi nad svojim ukućanima da im izda hranu u pravo vrijeme?«.

²⁰⁶ Usp. Anto POPOVIĆ, *Grčko-hrvatski rječnik Novog zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, 126.

²⁰⁷ Usp. *Isto*, 57.

²⁰⁸ Usp. Christopher HAYS, *Slaughtering stewards and incarcerating debtors: coercing charity in Luke 12:35 - 13:9*, 47-49.

²⁰⁹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Grčko-hrvatski rječnik Novog zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, 160.

zadužen za upravu faraonovih dobara (Post, 47, 12-14). Prema tome, neki egzegete smatraju da možda slika Josipa egipatskog leži u pozadini vjernog upravitelja u Lk, 12, 42.²¹⁰

U prethodnim grčkim tekstovima Matej i Luka označavaju dotičnog gospodara grčim *κύριος*. Na isti sličan način Petar u prethodnom retku r. 41, postavljajući pitanje, oslovljava Isusa nazivom *Κύριε*. Riječ *κύριος* prevodi se kao gospodar, ali isto tako služi za označavanje Boga i Krista.²¹¹ Ta činjenica implicira da gospodar kojega Isus spominje u prisposobi predstavlja samog Boga koji u poimanju eshatološkog suda dijeli nagradu i kaznu.²¹²

Vidljiva je razlika da evanđelist Luka obraća više pažnje na kontekst u koji smješta ovu prisposobu. On je smješta u kontekst dijaloga Petra i Isusa u kojem Petar postavlja Isusu pitanje: »Gospodine, govoriš li tu prisposobu samo za nas ili i za sve?«²¹³ Matej s druge strane prisposobu ne stavlja u kontekst dijaloga Petra i Isusa nego kao nezavisnu sastavnicu unutar teksta.²¹⁴

U prethodnom fundamentalističkom načinu tumačenja autor Isusov govor o vjernom i razumnom upravitelju tumači u okvirima zemaljskog upravljanja novcem. Iako kritičko tumačenje ne isključuje u tim redcima postojanje Isusovog etičkog nauka o odnosu prema materijalnim dobrima, čest slučaj kod fundamentalističkog tumačenja je da ne uzima u obzir cjelinu nego tumačenje retka kao nezavisan od ostatka Biblije. Kritički komentari analiziraju širu sliku teksta. U slučaju ovog vidljivo je da se egzegete najprije osvrću na činjenicu da je ovdje riječ o eshatološkom govoru o paruziji jer se prisposoba analogno nastavlja na prisposobu o slugama koje gospodar kada dođe nalazi budne (Lk, 12, 35-40). Iz Lk, 12 i 16, biti vjeran sluga znači biti brižan prema ranjivima s onime što posjedujemo u ovom životu kako bi primili nebesku nagradu u vječnom.²¹⁵

Charles Milo Connick iznosi promišljanje povezano s kritikom tradicije tumačenja prisposobe o vjernom upravitelju. On smatra da je rana Crkva ovu prisposobu čitala u svjetlu

²¹⁰ Usp. Christopher HAYS, Slaughtering stewards and incarcerating debtors: coercing charity in Luke 12:35 - 13:9, 47.

²¹¹ Usp. Anto POPOVIĆ, *Grčko-hrvatski rječnik Novog zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, Zagreb, 2016., 108.

²¹² Usp. Christopher HAYS, Slaughtering stewards and incarcerating debtors: coercing charity in Luke 12:35 - 13:9, 47.

²¹³ <https://biblija.ks.hr/evanđelje-po-luki/12>, (29. VIII. 2024.).

²¹⁴ Usp. Patrick HARTIN, Angst in the household: A deconstructive reading of the parable of the Supervising Servant (Lk 12:41-48), 378.

²¹⁵ Usp. Christopher HAYS, Slaughtering stewards and incarcerating debtors: coercing charity in Luke 12:35 - 13:9, 49.

konačne paruzije kao što je evidentno iz konteksta. U njoj je gospodar Sin čovječji koji se vraća suditi svijet. Upravitelj predstavlja članove Crkve ili crkvene vođe. U mentalitetu rane Crkve bila je prisutna misao da će paruzija doći uskoro, ali to se ne događa po njihovim očekivanjima i prispodoba ih opominje da ne smiju izdati od Gospodara dano povjerenje. Luka poistovjećuje upravitelje s apostolima koji su postavljeni kao autoritet u zajednici i poznaju volju Gospodara bolje od ostalih pa će za njih i kazna biti veća ukoliko se ogluše na volju Gospodara. Ako zanemarimo evanđeoski kontekst perikope o vjernom upravitelju i alegorijsko tumačenje, tada nam ostaje samo slika velikog domaćinstva koje živi u napetosti iščekivanja povratka Gospodara. Biti pripravan na dolazak Kraljevstva je tada ključna poruka prispodobe. Isus je vjerojatno prispodobu izrekao kao upozorenje vjerskim vođama svoga vremena.²¹⁶

²¹⁶ Usp. Patrick HARTIN, *Angst in the household: A deconstructive reading of the parable of the Supervising Servant (Lk 12:41-48)*, 379.

Zaključak

Božja riječ ponekad može biti toliko osebujna i duboka da je čovjek ne može zahvatiti u cijelosti i nikada je ne može iscrpiti do kraja. U samom Svetom pismu postoje tekstovi koji govore o potrebi tumačenja pisane Božje riječi, sjetimo se samo susreta Filipa i Etiopljanina u Dj 30-31.

Najstariji spisi unutar Biblije nastali su prije oko 2500. godina u društvenim okolnosti koje se uvelike razlikuju od današnjih što ih čini ponekad teško shvatljivima današnjem čitatelju. Sveto pismo izvorno je pisano jezicima koje mali broj ljudi danas može razumjeti. Čitajući Bibliju čovjek nailazi na ponavljanja, nerazumijevanje, povijesne, geografske i slične netočnosti, činjenice koje nisu u skladu sa suvremenim znanstvenim dokazima. Sve te poteškoće mogu vjernika obeshrabriti na putu upoznavanja Svetog pisma. Tumačenje Svetog pisma od životne je važnosti za pojedinog vjernika i čitavu Crkvu.

Napredak znanosti u doba prosvjetiteljstva kod nekih je pobudio želju za znanstvenim istraživanjem Biblije. Postojala je skupina znanstvenika i filozofa koji su svojim znanstvenim, ali i pseudoznanstvenim metodama željeli Bibliju prikazati u lošem svjetlu. S druge strane primjenom novih znanstvenih metoda neki su uvidjeli mogućnost boljeg upoznavanja nastanka i razvoja Svetog pisma i razumijevanja poruke koju ono sadrži su sebi.

Novonastale znanstvene okolnosti potakle su učiteljstvo katoličke Crkve na djelovanje. Prva reakcija na prosvjetiteljstvo i racionalizam došla je od pape Lava XIII. u dokumentu *Providentissimus Deus* 1893. godine. U tom dokumentu definiran je nauk o nadahnuću Svetog pisma. Druga velika tema koju dokument dotiče jest poticaj koji papa daje katoličkim istraživačima Biblije da se bolje upoznaju s drevnim jezicima Istoka i steknu potrebne znanstvene vještine kako bi nadmašili svoje protivnike na njihovom vlastitom području. Poticanje znanstvenog istraživanja Biblije u Crkvi nisu svi prihvatili s oduševljenjem. Neki su u primjeni znanstvene kritike na biblijskom tekstu vidjeli veliku opasnost zastupajući da bi se i nadalje trebali držati tradicionalnog tumačenja koje se temelji na alegorijama. Unatoč tome, učiteljstvo Crkve nastavilo je narednim dokumentima poticati znanstveno istraživanje Biblije pa je tako povijesno-kritička metoda postala neizostavan dio tumačenja teksta.

Prilikom tumačenja Svetog pisma važno je uzeti u obzir činjenicu da je biblijski tekst od Boga nadahnut, ali je istovremeno djelo ljudskog autora. Povijesno-kritička metoda osvrće se na ljudski čimbenik u nastajanju Svetog pisma, odnosno osvrće se na: povijest, pročišćavanje izvornog teksta usporedbom dostupnih rukopisa, filološki analizira tekst, razlikuje izvore koji su utjecali na nastajanje biblijskih tekstova, uviđa društvene okolnosti u trenutku nastanka spisa, tradiciju nastanka, redakcije teksta i slično.

U ovome radu povijesno-kritičku metodu stavljamo nasuprot fundamentalističkom čitanju Biblije koje se rađa u sklopu fundamentalističkog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama krajem 19. stoljeća kao odgovor na modernizam. Uspoređujući ova dva načina tumačenja vidljivo je da fundamentalizma odbija svaki napor oko znanstvenog i kritičkog proučavanja Biblije. Ključne razlike fundamentalizma i povijesno-kritičke metode su u shvaćanju nadahnuća i nepogrešivosti Svetog pisma. Fundamentalizam zastupa da je Bog nadahnuo autore Svetog pisma na način da im je diktirao što će napisati i time zanemaruju doprinose ljudskih autora u nastajanju Biblije. Povijesno-kritička metoda uzima u obzir život, okolnosti i ograničenost ljudskih autora u nastajanju Svetog pisma. Druga teza koju zastupa fundamentalizma je da je Pismo u cijelosti nepogrešivo čak i kada govori o povijesnim i geografskim činjenicama jer Bog kao jedini autor Svetog pisma ne može dovesti u zabludu. Tu se onda javlja problem povijesnih i geografskih netočnosti u Bibliji na koje fundamentalizam teško može dati odgovor.

Iz prethodnih dviju teza fundamentalizma proizlazi da je ispravno čitanje Biblije doslovno čitanje te da je svako kritičko proučavanje biblijskog teksta zapravo izraz nevjere jer se Boga ne može kritizirati.

U iznesenom primjeru odnosa fundamentalističkog i povijesno-kritičkog tumačenja vidljiva je jednostavnost, ali i banalnost fundamentalističkog tumačenja. Povijesno-kritička metoda svojim je alatima literarne i povijesne kritike pokazala veću dubinu i bogatstvo istog teksta i time ostvarila preduvjete za autentično tumačenje.

Literatura

Knjige

1. Karen ARMSTRONG, *Bitka za Boga. Fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*, Sarajevo, 2007.
2. Raymond BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008.
3. Raymond BROWN - Joseph FITZMYER - Roland MURPHY (ur.), *Znanstveni uvod u Bibliju*, Prijevod pojedinih dijelova knjige The New Jerome Biblical Commentary, Zagreb, 2012.
4. Augustin kardinal BEA, *Evandjelja u svjetlu povijesti i vjere. Novi znanstveni pogledi na sinoptička Evandjelja*, Zadar, 1966.
5. Amiz Clarence DIXON – Reuben Archer TORREY (ur.), *The fundamentals. A Testimony to the Truth*, Michigan, 1988.
6. John HAYES - Carl HOLLADAY, *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*, Atlanta, 1983.
7. Klaus KINZLER, *Vjerski fundamentalizam. Kršćanstvo – judaizam – islam*, Beograd, 2002.
8. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, Zagreb, 2005.
9. Anto POPOVIĆ, *Grčko – hrvatski rječnik Novoga zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, Zagreb, 2016.
10. Josip SILIĆ - Ivo PRANJKOVIĆ, *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb, 2007.
11. Edward SRI, *Biblijski kompas, jednostavan vodič za čitanje i razumijevanje Svetoga pisma*, Split, 2016.

Članci

12. Mario CIFRAK – Zvonimir Izidor HERMAN – Ante KRESINA, *Poslanje egzegeze u katoličkoj Crkvi. Od Drugoga vatikanskog sabora do danas*, Zagreb, 2008.
13. Richard DAVIDSON, Tumačenje Biblije, u: *Biblijski pogledi*, 8 (2000.) 1-2.
14. Patrick HARTIN, Angst in the household: A deconstructive reading of the parable of the Supervising Servant (Lk 12:41-48), u: *Neotestamentica*, 22 (1988.) 2.

15. Gerhard HASEL, Biblijski tekst, prijevodi i razumijevanje, u: *Biblijski pogledi*, 2 (1994.) 2.
16. Christopher HAYS, Slaughtering stewards and incarcerating debtors: coercing charity in Luke 12:35 - 13:9, u: *Neotestamentica*, 46 (2012.) 1.
17. Ljubinka JAMBREK, Čikaška izjava o nepogrešivosti Biblije, u: *Kairos*, 4 (2010.) 1.
18. Ante KRESINA, Stanje biblijskih znanosti poslije II. vatikanskog sabora, u: *Bogoslovska smotra*, 43 (1973.) 2-3.
19. Drago ŠIMUNDŽA, Književni rodovi i vrste u Bibliji, u: *Vrhbosnensia*, 11 (2007.) 2.
20. Tomislav VUK, Povijesno-kritička metoda u biblijskoj egzegezi. Razmišljanje o aktualnoj situaciji, posebno s obzirom na Stari zavjet, u: *Bogoslovska smotra*, 64 (1994.) 1-4.
21. Marta ZORKO, Suvremeni fundamentalizam, u: *Međunarodne studije*, 7 (2007.) 1.

Dokumenti Crkve

22. PIO XII., *Divino afflante Spiritu. Enciklika o unaprjeđivanju studija Svetoga pisma* (30. IX. 1943.), Zagreb, 1968.
23. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj Objavi* (18. XI. 1965.), u: <https://cbi.bizg.hr/wp-content/uploads/2017/02/DEI-VERBUM-TEKST.pdf>. (20. IV. 2024.).
24. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi, Govor pape Ivana Pavla II. i dokument Papinske biblijske komisije* (23. IV. 1993.), Zagreb, 2017.
25. KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ENGLLESKE I WALESIA, KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ŠKOTSKE, *Sveto pismo – dar Božji. Učiteljski dokument Biskupskih konferencija Engleske i Walesa i Škotske* (6. VII. 2005.), Zagreb, 2006.

Internet izvori

26. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fF1kUBU%3D&keyword=egzegeza (21. VI. 2024.).
27. <https://www.layevangelist.com/journal/2010/10/21/biblical-interpretation-fundamentalism.html> (20. VIII. 2024.).

28. <https://digitalcommons.biola.edu/the-fundamentals/> (28. VIII. 2024.).
29. <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/n-o-p-q/pierson-arthur-tappan-1837-1911/> (28. VIII. 2024.).
30. <https://www.die-bibel.de/en/bible/UBS5/LUK.12> (29. VIII. 2024.).
31. <https://www.die-bibel.de/en/bible/UBS5/MAT.24> (29. VIII. 2024.).
32. <https://biblija.ks.hr/evangelje-po-luki/12> (29. VIII. 2024.).